

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра української та зарубіжної літератур

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Мельник Н. Г.

Протокол № _____

« ____ » _____ 2021 р.

Реєстраційний № _____

« ____ » _____ 2021 р.

«МИСЛИВСЬКІ УСМІШКИ» ОСТАПА ВИШНІ ЯК СПРОБА
ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ОПТИМІЗМУ

Магістерська робота студентки
факультету української філології
групи УАФм-16 другого (магістерського) рівня
спеціальності 014.01 Середня освіта
(українська мова і література),
додаткової спеціальності –
мова та література (англійська)
Мелен Ксенії Романівни

Керівник:
кандидат філологічних наук,
доцент **Мельник Н. Г.**

Оцінка:
Національна шкала _____
Шкала ECTS ____ Кількість балів _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Мелен К. Р. «Мисливські усмішки» Остапа Вишні як спроба збереження національного оптимізму. Кривий Ріг, 2021. 65 с.

У магістерській роботі досліджено специфічні особливості комічного, відображені в циклі «Мисливські усмішки» Остапа Вишні. Акцентовано на вмінні автора в умовах тоталітаризму, обмеження творчої свободи, щедро використовувати традиційний потенціал народного гумору, творити позитивний художній простір, утверджувати оптимістичне світобачення.

Ключові слова: комічне, усмішка, ідейний зміст.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	6
1.1. Комічне в літературному творі як спосіб виявлення естетичних позицій митця.....	6
1.2. Гумор як засіб історичного самозбереження українців.....	10
Висновки до першого розділу.....	14
РОЗДІЛ 2. ІРОНІЯ ДОЛІ ОСТАПА ВИШНІ: ОПТИМІСТИЧНЕ ТА ПЕСИМІСТИЧНЕ В ЖИТТІ І ТВОРЧОСТІ МИТЦЯ.....	16
2.1. Життєва і творча доля Остапа Вишні в світлі літературознавства.....	16
2.2. Жанр усмішки у творчості Остапа Вишні.....	22
Висновки до другого розділу.....	26
РОЗДІЛ 3. «МИСЛИВСЬКІ УСМІШКИ» ОСТАПА ВИШНІ ЯК СПРОБА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ОПТИМІЗМУ.....	27
3.1. Гумористичне осмислення мети полювання в «Мисливських усмішках».....	27
3.2. Фольклорний <i>сміховий наратив</i> як основа комічних історій циклу.....	39
3.3. Функції фольклорних жанрів у художньому просторі «Мисливських усмішок».....	43
Висновки до третього розділу.....	54
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	62

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Остап Вишня – видатний митець та патріот України. Його ім'я назавжди закарбоване в історії української культури. Попри драматичну особисту долю, тяжкі життєві випробування, митець своєю творчістю завжди намагався утверджувати оптимістичне світосприйняття, що традиційно притаманне національному характеру українця.

Життя і творчість письменника були в полі зору таких дослідників як М. Рильський, Л. Новиченко, І. Дзевєрін, І. Дузь, І. Зуб, Ю. Цеков та ін. Маємо спогади про митця П. Тичини, Олесья Гончара, А. Малишка, Ю. Збанацького, О. Ковінька, О. Іваненко. Проте, і сьогодні залишилося чимало невирішених проблем, пов'язаних із художньо-стилістичними, ідейно-тематичними аспектами його творчого доробку.

Тема магістерської роботи – «Мисливські усмішки» Остапа Вишні як спроба збереження національного оптимізму.

Мета роботи полягає у дослідженні особливостей художнього вираження комічного в циклі Остапа Вишні «Мисливські усмішки» як способи збереження національного оптимізму.

Мета дослідження зумовила необхідність виконання таких **завдань**:

- визначення теоретичних основ дослідження, зокрема, художніх функцій комічного в літературного творі;
- аналіз літературознавчих праць, присвячених дослідженню творчості Остапа Вишні;
- визначення особливостей вираження комічного у в циклі Остапа Вишні «Мисливські усмішки»;
- узагальнення результатів дослідження.

Об'єктом дослідження є усмішки Остапа Вишні «Як варити і їсти суп із дикої качки», «Лисиця», «Відкриття охоти», «Заєць», «Вальдшнеп»,

«Бенгальський тигр», «Бекас», «Ведмідь», «Вовк», «Лось», «Дика коза», «Ружжо», «Дикий кабан. Або вепр», «Дрохва» «Дика гуска», «Щука», «Сом».

Предмет дослідження – особливості відображення комічного у названих творах.

Методи дослідження: біографічний (спосіб вивчення літератури на підставі виявлення її зв'язків із життєписом письменника, що розглядається як чинник художньої творчості); філологічний (метод, спрямований на вивчення тексту, його ретельний опис, коментування, узагальнення проаналізованого матеріалу та його концептуалізацію).

Теоретичне та практичне значення основних положень роботи полягає у тому, що вони можуть бути використані в процесі підготовки навчальних проєктів з української літератури, при написанні курсових та кваліфікаційних робіт студентами-філологами.

Новизна дослідження полягає у аналізі усмішок письменника з погляду зв'язку з народним сміховим нарративом.

Апробація роботи. За матеріалами дослідження підготовлено статтю «Усмішки Остапа Вишні як спроба збереження національного оптимізму» до збірника «Матеріали студентських наукових читань» (Випуск 9).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи – 65 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Комічне в літературному творі як спосіб виявлення естетичних позицій митця

Літературний твір як мистецький феномен створюється, відповідно до естетичних уявлень митця, народу, світу.

Поряд із прекрасним та огидним, високим та низьким, трагічним, драматичним, комічне в творі мистецтва відіграє досить значну роль.

М. Бахтін, розглядаючи особливості західноєвропейської народної сміхової культури у праці «Творчість Франсуа Рабле і народна культура середньовіччя і Ренесансу», відзначав, що народний сміх і його форми – це «найменш вивчена сфера народної творчості» [2].

Словник літературних термінів містить таке визначення: «Комічне (грецьк. komikos – смішний) – категорія естетики, що характеризує той аспект естетичного освоєння світу, який супроводжується сміхом без співчуття, страху і пригнічення. У комічній ситуації людина інтуїтивно осягає невідповідність між неповноцінним, недосконалим змістом явища і його формою, яка претендує на повноцінність і значущість, між високою метою і негідними засобами її досягнення. Ті суспільні явища, які втрачають свою доцільність, необхідність, але претендують на історичне буття, вагомість, вартісність, прагнуть видати себе не тим, чим вони є насправді, стають об'єктом комічного висміювання. Дослідники комічного (Аристотель, Т. Гоббс, Г.-В.-Ф. Гегель, М. Чернишевський, А. Бергсон, Б. Борев, Б. Мінчин) встановили ряд об'єктивних передумов і суб'єктивних якостей людей, взаємодія яких необхідна для виникнення комічного ставлення.

По-перше, комічне стосується тільки гуманітарної сфери, суспільних явищ, а неживі предмети можуть лише опосередковано втягуватися в комічне ставлення людини до людей чи суспільних явищ. По-друге, суб'єкт

комічного ставлення має відчувати свою перевагу над об'єктом висміювання і бути в цілковитій безпеці (страх за життя, як правило, виключає почуття комізму). По-третє, несподівана невідповідність очікуваного і Дійсного в контакті людини з суспільством, між прогнозованим і справжнім розв'язком комічної ситуації динамізує почуття і емоційну напругу, підтримує увагу учасників комічної ситуації (багато важать інтрига, перипетії). По-четверте, будь-яка недоцільність, недоречність, абсурдність, відхилення від норми породжує нову грань комізму. По-п'яте, все мертве, механічне, шаблонне, що видає себе за живе, природне, органічне, завжди викликає відчуття комічності. Для сприйняття комічного, виявлення всіх його джерел і форм людина має володіти розвинутим естетичним смаком, бодай окресленим ідеалом. Фізіологічне збудження, так званий сміх без причини, не є адекватним сприйманням комічного. Тією чи іншою мірою комічне здатна переживати кожна людина, але в концентрованій формі воно виявляється в мистецтві, і різні його грані лежать в основі таких жанрів, як гумореска, сатира, епіграма, пародія, памфлет, комедія, буфонада, фарс, бурлеск, трагедія тощо. Градація емоційного реагування на різні прояви комічного, його відношення до суспільного ідеалу передається в поняттях усмішка, жарт, іронія, гумор, чорний гумор, гротеск, сарказм, карикатура, інвектива, які можуть лежати в основі відповідних жанрових структур, стилістичних фігур чи тропів, тобто засобів художнього моделювання другої, естетичної реальності» [32].

У Філософському словнику (ред. В. Шинкарука, 1986) наведене загалом вичерпне визначення комічного: «Комічне – категорія естетики, що відображає невідповідність між неповноцінним, недосконалим змістом предмета чи явища і його формою, яка претендує на повноцінність і значущість, між високою метою і негідними засобами її здійснення. Комічне поглиблює знання про світ, навчаючи відрізнити справжню сутність явища від його зовнішньої форми. Комічне в мистецтві пов'язане з виявленням і загостренням тих рис явищ, які звичайно лишаються непоміченими.

Суспільне явище, яке втрачає своє історичне виправдання, але претендує на історичну значущість, стає об'єктом комічного. **Комічне допомагає розлучитися з минулим і несе в собі історичний оптимізм, життєствердуюче начало, зумовлене позитивним естетичним ідеалом, з позицій якого митець судить про явища життя.** Способи виявлення естетичного ідеалу в комічному залежать від жанрових різновидів (сатира, гумор, іронія тощо)» [31, с. 294-295]. (Підкреслення наше – К. М.)

Спираючись на погляди М. Бахтіна, сучасні культурологи відзначають, що в народній культурі сміх виступає «універсальним об'єднуючим началом», «вираженням повноцінного погляду на світ, альтернативою “серйозному” світогляду» [14, с. 146–147].

На справедливую думку М. Кароль, «народний сміх, «життєствердний за своєю природою, пробуджує в людині лише позитивні емоції», його мета – «не деструкція, а поштовх до самовдосконалення» [14, с. 147].

Сучасна дослідниця народної сміхової культури І. Кімакович у статті «Сміховий дискурс фольклорного та наукового типів свідомості в культуральному ландшафті постмодерну» формулює поняття «сміховий наратив» та визначає його художні координати в словесному творі: «Сміховим наративом ми означаємо модель тексту, в якому прослідковуються текстуальні та міжтекстові відношення, інтегрально пов'язані з т. зв. фольклорною традицією та сміхом як фізіологічним рефлексом, з одного боку, та емоційно-інтелектуальним феноменом рефлексорного та рефлексійного (т. зв. рефлексивного, рефлексивного) мислення, з іншого» [17, с. 39].

На думку І. Кімакович, хоча «сміховий наратив» знаходиться на периферії «виробництва» національної культури, та він є її **специфічний виразник, форма матеріалізації її інтенцій**, а тому його «онтологія» (і в т. ч. «прагматика») певним чином впливає і на її майбутній поступ, оскільки накладає специфічні матриці бачення світу на формування нових ментальних (в т. ч. й іміджевих) стереотипів у етнічній культурі.

Демонстрація та тиражування аксіологічних і онтологічних конструктів, які фіксує сміховий наратив, без сумніву, ідеологічні за своєю сутністю, а тому потребують аналізу» [17, с. 39]. (Підкреслення наше – К. М.).

Отже, *сміх, комічне* – важливі чинники національної культури, показники ментальних моделей, відображення світогляду нації, ідеологічний важіль його формування.

Ми погоджуємося зі слухним твердженням І. Кімакович, яка вважає, що «сміхове ширше смішного. Сміхове ширше політичного. Смішне – не завжди естетичне. Сміховий наратив репрезентує сміховий проектувальний дискурс культури, цінностями якої є так звані загальнолюдські цінності» [17, с. 39].

Вказуючи на розважальну функцію сміхового наративу як основну, дослідниця акцентує на тому, що цю функцію вповні реалізує актуальний для адресата текст [17, с. 41-42].

Натомість Л. Новиченко, аналізуючи функції комічного в літературному творі, зазначає: «Сміх у великій літературі ніколи не виникав з однієї лише потреби заперечення. Гоголь, Щедрін, Чехов наочно довели, які величезні поклади трагічної, драматичної, ліричної, людинолюбної стояли за їхнім могутнім, нерідко нищівним сміхом. Остап Вишня в цьому відношенні був прямим їхнім спадкоємцем (не кажучи вже і про чисто художню його близькість до школи Гоголя і Чехова). Здається, нічого більш не зневажав він у своїй справі, як поверхове дотепництво і цинічне “хохмацтво“, породжене вбогою, безкрилою душею міщанина» [22, с.18].

М. Бахтін у праці «Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках» справедливо зазначає: «Будь-який істинно творчий текст певною мірою є завжди вільне і не зумовлене емпіричною необхідністю одкровення особистості <...> Побачити і зрозуміти автора твору означає побачити і зрозуміти іншу, чужу свідомість та її світ, тобто інший суб'єкт» [3, с. 417- 419].

Філософський словник (1986) містить таке визначення понять *оптимізм* та *песимізм*: «поняття, що характеризують протилежні типи уявлення людей про світ, про майбутнє. Як певні системи філософсько-етичних поглядів *оптимізм* і *песимізм* тісно пов'язані з ідеєю суспільно-історичного та морального прогресу <...> Як спосіб практичної орієнтації *оптимізм* сприяє активній діяльності людей по перетворенню світу, в той час як *песимізм* паралізує соціальну активність людини. *Оптимізм* і *песимізм* знаходять широке відображення в літературі і мистецтві як оціночні категорії, за допомогою яких створюється певне уявлення про майбутнє, його можливі позитивні (добро), або негативні (зло) наслідки <...> В психології *оптимізм* і *песимізм* виступають як риси особистості, зумовлені індивідуальними особливостями життєвого досвіду і виховання людини» [31, с. 465].

Великий тлумачний словник сучасної української мови (2002) містить таке визначення поняття *оптимізм*: це «світосприймання, перейняте бадьорістю, життєрадісністю, твердою вірою в краще майбутнє, в успіх» [5, с. 677].

Отже, аналіз тексту, зокрема художніх функцій комічного в ньому, об'єктивно приведе дослідника до розуміння світогляду митця; його ціннісних орієнтирів, концепції людини та дійсності; дозволить визначити оптимістичні чи песимістичні моделі життя автора чи його персонажів; відкрити для себе внутрішній світ митця.

1.2. Гумор як засіб історичного самозбереження українців

На тлі численних історичних випробувань нашого народу, гумор був завжди способом збереження власної сутності, національної гідності, консолідації, оптимістичного світосприйняття.

У статті «Сучасний український анекдот про москалів: динаміка традиції» Н. Мельник зазначає: В усі численні драматичні та трагічні періоди

для українців гумор завжди був засобом самозбереження. Це одна з найяскравіших рис національного характеру» [21, с. 153].

Філософський словник (1986) містить таке визначення поняття *гумор*: «Гумор (лат. humor – волога, рідина) – різновид комічного, що характеризує перевагу позитивного моменту в смішному, здатність людини помічати піднесене над тим, що на перший погляд здається обмеженим і незначним, вбачати значуще в смішному і недосконалому, розкривати серйозність і значущість того, що зовні здається смішним. Основою гумору є суперечливість явищ, які поєднують у собі» [31, с. 114].

Чимало дослідників у своїх студіях зверталися до аналізу сміхових явищ української культури: М. Драгоманов, М. Сумцов, В. Гнатюк, І. Франко, А. Кримський, Г. Нудьга, О. Дей, Л. Махновець, Г. Крекотень, М. Яценко, Б. Деркач, В. Косяченко, О. Курочкін, О. Щербатюк, Р. Кирчів, І. Кімакович, Н. Мельник. Проте, багато питань ще й сьогодні потребують глибокого вивчення [22, с. 153].

Зокрема, актуальною є проблема визначення історичної динаміки сміхової культури українського народу. Так І. Кімакович у дослідженні «Традиційний анекдот у контексті сміхових явищ української культури» наголошує: «Питання про історичну динаміку народного світогляду в сфері сміхової творчості, про особливості її вияву в окремих видах і жанрах народного та професійного мистецтва, про жанрову специфіку жанрів все ще чекають глибокого розгляду на широкому фактичному матеріалі» [16, с. 3].

У передмові до збірки «Українська душа» В. Храмова вказує на ментальну закоріненість оптимістичного світосприйняття українців: «Нація, попри релігійну формацію душі, що йшла з Візантії, а також трагічний історичний досвід, демонструє величезну життєлюбність і життєздатність з орієнтацією на сьогодні, а не на трансцендентну далечінь» [30, с. 29].

На думку І. Кімакович, глибоке вивчення народної сміхової культури, аналіз її історичної динаміки «доконче необхідне для вияву істотних

стереотипів народного світогляду, поза якими неможливе вивчення української ментальності» [16, с. 3].

Авторка звертається до вивчення традиційного народного анекдоту як форми реалізації народної сміхової культури, визначає його провідні риси: «узагальнення життєвого досвіду, фабульність, установка на достовірність, здатність до сюжетних трансформацій, спровокованих комунікативними потребами, забезпечують анекдоту популярність у просторі та часі» [16, с. 171].

Для українського народу оптимізм завжди був способом життя та провідною ознакою свідомості. Це яскраво відображено в багатьох фольклорних жанрах: анекдоти, прислів'я та приказки, родинно-побутові та суспільно-побутові пісні, казки, народні оповідання, перекази, загадки, колядки.

Аналізуючи цикл жартівливих пісень, Н. Шумада визначає загальні функції гумористичної складової національної свідомості: «Жартівливі пісні...були й залишаються дійовою виховною силою, висміюючи все, з чим не мириться народне уявлення про людську поведінку, і тим самим утверджуючи здорові морально-етичні й естетичні погляди»; «Так створюється колективна думка про народну мораль, етику й естетику. Сміху бояться навіть ті, хто нічого не бояться. Хоч сміх не відбирає ні життя, ні маєтку, однак винний відчуває себе перед громадським сміхом, за влучним висловом М. Гоголя, “як зв’язаний заєць“» [11, с. 276].

На думку дослідниці, у творах наявні «привілля для веселоців, іронії, дотепу українця, без яких він не може жити. Ця веселість тим привабливіша, що вона непідробна, природна; а дотепність, неначе іскра, часто з’являється несподівано і з блиском» [11, с. 275].

Закорінений у народну стихію, глибинно пов’язаний із національною традицією, Остап Вишня став письменником, який приніс у літературу живе народне гумористичне слово. Мудрість і дотепність рідного народу стали для

митця опорою в літературі, сприяли реалізації його письменницького таланту і стали гарантією його надзвичайної популярності.

Л. Новиченко з цього приводу зазначає: «Сміхом Вишні, навіть найбільш суворою його сатирою рухала ніжна любов до людей, до народу, до рідної землі, до життя <...> в своєму гуморі, навіть там, де він переплітався з сатирою на людські вади, на сліди недавньої темноти й дикості (як у ранніх сільських усмішках), щирий ліризм і лагідна сердечність письменника виступають, як і в його особистому характері, з надзвичайною виразністю» [22, с. 18].

У своєму щоденнику Остап Вишня зазначав: «Наш замічательний народ... Од його ми народ дотепний. Веселий. Мудрий. Я бачу свій народ, як він, ухмиляючись в уса, дивиться на тебе своїми лукавими очима й «зничтожає» тебе. Як я люблю цей народ, коли він мене «зничтожає»... І я його розумію, і він мене розуміє, і знає, що люблю ж я його, як сонце, як повітря, а він, народ, стоїть, підморгує, усміхається... Та будь же ти тричі щасливий!» [7, с. 149].

Комічне – це, як правило, спосіб заперечення негативного в житті, це можливість піднятися над драматичним, трагічним. До того ж гумористичний, іронічний погляд людини на світ – це погляд вільної людини, яка не кориться штучним ідеалам, ідеологічним стереотипам, а на все має власну думку. Тому Остап Вишня пише: «Пошли мені, доле, сили, уміння, таланту, чого хочеш, – тільки щоб я хоч що-небудь зробив таке, щоб народ мій у своїм титанічному труді, у своїх печалях, горестях, роздумах, ваганнях, – щоб народ усміхнувся! Щоб хоч не на повні груди, а щоб хоч одна зморшка його трудового, задумливого лиця, – щоб хоч одна зморшка ота розгладилася! Щоб очі мого народу, коли вони часом печальні та сумом оповиті, – щоб вони хоч отакуньким шматочком радості засвітилися. І коли за всю мою роботу, за все те тяжке, що пережив я, мені пощастило хоч разочок, хоч на хвильку, на мить розгладити зморшки на чолі народу мого,

весело заіскрити сумні його очі, – ніякого більше "гонорару" мені не треба. Я – слуга народний! І я з того гордий, я з того щасливий!» [6, с. 32].

Л. Новиченко згадував: «Популярність його була надзвичайною (недарма М. Рильський любив жартома говорити про двох найвідоміших українських козаків – Тараса Бульбу й Остапа Вишню. Але вміючи віддавати, Вишня вмів і брати від своїх співбесідників. Як художник слова, він був одним із найкращих наших народохнвців <...> Бо у велику колективну повість нашої літератури про український народ <... >, про еволюцію його національного характеру, про те, від чого ми звільнилися в своєму побуті, психології, світогляді і що набули нового, сильного і радісного, – цей видатний гуморист вписав такі проникливі і потрібні сторінки, які ніколи не будуть забуті» [22, с. 20].

У своєму щоденнику Остап Вишня неодноразово висловлював слова вдячності та любові до рідного народу, завдяки якому митець залишився самим собою в часи великих життєвих випробувань: «Спасибі тобі, народе, що я єсть я! Хай буде благословенне твоє ім'я!.. я маю честь велику, чудесну, незрівнянну і неповторну, честь належати до свого народу. Мало я зробив для народу! Мало! Хотілося б більше, але що я можу зробити» [8, с. 162].

Висновки до першого розділу

Отже, літературний твір як естетичний феномен є відображенням ціннісних уподобань його автора. Поряд із прекрасним та огидним, високим та низьким, трагічним, драматичним, комічне в ньому відіграє важливу роль, демонструючи морально-етичні, естетичні ідеали письменника.

Отже, *сміх, комічне* – важливі складові національної культури, показники ментальних моделей, відображення світогляду нації, ідеологічний чинник його формування.

Аналіз тексту з погляду вираження комічного в ньому, визначення його художніх функцій – логічний шлях до розуміння світогляду митця; його

концепції людини та дійсності; оптимістичних чи песимістичних моделей життя автора та його персонажів.

На тлі численних історичних випробувань нашого народу, гумор був завжди способом збереження власної сутності, національної гідності, консолідації, оптимістичного світосприйняття.

Для українського народу оптимізм завжди був способом життя та провідною ознакою свідомості. Це яскраво відображено в багатьох фольклорних жанрах: анекдоти, прислів'я та приказки, родинно-побутові та суспільно-побутові пісні, казки, народні оповідання, перекази, загадки, колядки.

Закорінений у народну стихію, глибинно пов'язаний із національною традицією, Остап Вишня став письменником, який приніс у літературу живе народне гумористичне слово. Мудрість і дотепність рідного народу стали для митця опорою в літературі, сприяли реалізації його письменницького таланту і стали гарантією його надзвичайної популярності.

РОЗДІЛ 2

ІРОНІЯ ДОЛІ ОСТАПА ВИШНІ: ОПТИМІСТИЧНЕ ТА ПЕСИМІСТИЧНЕ В ЖИТТІ І ТВОРЧОСТІ МИТЦЯ

2.1. Життєва і творча доля Остапа Вишні в світлі літературознавства

Остапові Вишні випало жити і творити в складний для українського народу час – у ХХ столітті, добу соціальних потрясінь, голодоморів, репресій, зламаних надій та масовому терору.

Ю. Цеков, досліджуючи життя і творчість митця, зазначає: «Іронія літературної долі Остапа Вишні в тому, що його унікальний сатиричний хист сягнув висоти якраз в часи утвердження кривавої диктатури Сталіна, і проте саме йому, найталановитішому серед відомих українських сміхотворців, удалося вижити (а загинули майже всі, зокрема, Чечвянський – рідний його брат, Юрій Вухналь, Юхим Гедзь, Кость Котко, Сергій Пилипенко...) й дочекалися настання "відлиги", коли вперше за чверть віку з'явилися сприятливі умови для творчості» [29, с. 7].

Письменник пройшов важкі випробування долею. Уперше його заарештовують у 1920 році за підозрою у співпраці з Директорією (письменник перебував у Кам'янці-Подільському саме в той час, коли там діяла «республіка на колесах». Проте, як зазначає Ю. Цеков, письменника «після детального з'ясування характеру його дій і ретельного вивчення змісту писань, звільнили. Як згадують близькі Остапу Вишні люди, діяльну участь у вирішенні його долі в той драматичний період узяв <...> В. Еланський (Блакитний), що згодом став одним з фундаторів української радянської літератури <...>» [29, с. 11].

Остап Вишня, згадуючи цей період життя, писав: «На життєвій путі кожного смертельника зустрічаються люди, що ніякі стонадцять смертей не зітруть їх з твоєї пам'яті, не вирвуть з твоєї пам'яті, не вирвуть з твого серця.

В моєму житті був Василь Блакитний. Він стоїть у моїй свідомості як дороговказ на грані двох різних для мене світів. Поділив Василь Блакитний моє життя на дві половини: "До Блакитного" і "Після Блакитного"» [29, с. 11-12].

Письменник активно висвітлював у своїх творах тему селянства, що й стало однією з причин його життєвих поневірянь.

У 1929-1933 роках його обвинувачували в культурі примітивізму за реакційний куркульський гумор. На думку тогочасної влади, народ – це, перш за все, революційний пролетаріат. Саме його проблеми слід відобразити в літературних творах. Так радянська влада розуміла тезу про «народність літератури».

Початок 30-х років ХХ століття став для Остапа Вишні новим етапом поневірянь. Нещодавно надзвичайно популярний автор (починаючи з 1924 року, щороку виходило по десять-п'ятнадцять його книжок, а деякі перевидавалися по п'ять-шість разів), після ліквідації «Книгоспілки» приходить час спланованої розправи над усім талановитим, що з'явилося в українській культурі і прагнуло національного відродження [29, с. 13]. У 1933 році письменника заарештовують і він десять років проводить у Сибіру: в Печорсько-Ухтинських таборах, «страждаючи від важкої хвороби, годуючи тайгову мошву і маючи за "співавторів" карних злочинців» [29, с. 14].

Остап Вишня боявся залишитися у таборі назавжди, примиритися з долею, втратити надію, як деякі його товариші по таборам. Таких людей письменник називав «вічні лагерники». Зустрівши одного разу жінку-лікаря, яка не хотіла повертатися до нормального життя після звільнення з табору, а хотіла залишитися вільнонайманою, письменник був дуже здивований. Так табір жахливо впливає на людину, паралізує її волю до життя. Сам гуморист, на щастя, не став «вічним лагєрником», а навпаки зумів зберегти національний оптимізм, що згодом допомогло йому «відновитися» [23, с. 113].

У 1940-х Остап Вишня, отримавши тяжкий життєвий досвід, свідомо визначає напрямок власної творчої діяльності. Значення поняття «народність» митець розуміє інакше. У 1947 Остап Вишня розповідав Ю. Смоличу, що після поїздки на Дніпропетровщину він по-справжньому відчув себе людиною, повагу простого народу, який уважно стежить за його творчістю і з радістю її приймає [7, с. 149].

Остап Вишня повертається із заслання у 1943 році, після тяжких десяти років розлуки з рідною землею.

Про звільнення Остапа Вишні турбувалися О. Довженко, М. Бажан, Ю. Яновський та інші, небайдужі до долі митця й долі української культури діячі. У 1943 році вони переконують Сталіна у тому, що країна у час війни потребує «усмішки» гумориста. Генералісимус Радянського Союзу дослухався до думки письменників. Остап Вишня повернувся пізньою осінню з ув'язнення. Усім знайомим письменникам здавалася, що гуморист не зможе знову натхненно творити, як раніше, через нібито травмований талант. Та прагнення творення чогось прекрасного, нового перемогло у творчості Остапа Вишні й після довгого десятирічного примусового мовчання письменник знову повертається в літературу.

Зовні життя гумориста після повернення виглядало непогано. Остап Вишня отримав у Києві квартиру. Гонорари, які гуморист отримав у повоєнний час дали змогу жити. Відносно забезпечено. Варвара Маслюченко – дружина Остапа Вишні, облаштувала побут: придбала меблі, телевізор, холодильник, пілосос. Вже пізніше жінка розповідала своїй онучці, як вони гуляли з Остапом Вишнею різними вулицями міст, де подорожували, вечорами дивилися на освітлені будинки, де, як здавалось, вирувало щасливе життя. Так вони створювали ілюзію свободи та легкості буття [29].

Олесь Гончар так описував зовнішність Остапа Вишні «на волі»: «Як люди, що звикли багато думати, він був неквапливий – неквапливий в ході, у рухах, у мові. Кволий тілом, зістарений, перестражданий – таким він був на перший погляд. Але ми всі знали (і свідченням цьому – вся його чудова

творчість!), що в кволі цьому тілі жила могутня й весела душа життєлюба, гуманіста, бійця» [10, с. 22]. Олесь Гончар досить обережно говорить про неквапливість, кволість, зістареність та перестражданість Остапа Вишні, проте, й він, і всі інші сучасники митця розуміли причини такої кволості: так його „перемолола“ тиранічна радянська система.

Про зустріч у 1944 році з Остапом Вишнею задував С. Олійник, так само натякаючи на причини десятирічної відсутності відомого гумориста: «...побачив я улюбленого письменника..., коли він, як жартував сам, “закінчив десятирічку” і прибув до Києва» [24, с. 23].

У спогадах письменника є також розповідь про отримання Остапом Вишнею довідки про те, що його реабілітовано. С. Олійник (у кінці 80-х років ХХ століття!) свідомо уникає коментарів, лише акцентує на психологічному станові Остапа Вишні: «<...> не можу забути й того, як одного разу (це було 1955 року) Павло Михайлович зайшов до редакції якийсь не такий, як завжди <...> Зовні стриманий, а насправді знервований і схвильований, він швидко роздягнувся і кілька разів сам про себе повторював:

– У мене така радість, така радість..., а вони плачуть...

Відчувалася в цих словах гіркота, біль душі, і я розгубився: стояв мовчки біля столу і не зводив з нього очей.

Павло Михайлович підійшов до мене і з тим же болем, з тією ж іронією повторив ту саму фразу:

– У мене така радість, така радість..., а вони, жінка і дочка, плачуть...

Не поспішаючи, витяг з кишені якогось папірця і простяг мені.

Глянув я на той папірець і все зрозумів.

“Справу по звинуваченню Губенка Павла Михайловича (Остапа Вишні) переглянуто Військовим Трибуналом Київського округу 25 жовтня 1955 року“. Нижче писалося, що постанова органів Державного політичного

управління від 3 березня 1934 року щодо Остапа Вишні скасована “і справу припинено за браком складу злочину”.

Я дивився на цей документ, а Павло Михайлович ходив мовчки по кімнаті. А тоді сказав:

– Отака в мене радість!

Він похитав головою і одвернувся, сумно зітхнувши» [24, с. 30].

Про життя письменника після повернення із заслання Ю. Цеков пише: «Не дуже затишно жилося письменникові й на волі. Звичайно, краще, ніж за колючим дротом, але ярлик контрреволюціонера й терориста, пришпилений на суді в березні 1934-го, сановні благодійники, – видно, в захваті гуманних почуттів, – забули зняти. Ця обставина не могла не мати впливу на творчість Остапа Вишні аж до 25 жовтня 1955 р., коли його було повністю реабілітовано. Правда жити йому відтоді лишалося менше року... Тому навряд чи варто, як це дехто робить, з великим пафосом говорити про нечуваний розквіт таланту письменника в повоєнний період»[29, с. 15].

Говорити про політику, відкрито висловлювати власну позицію Остап Вишня уникав до кінця свого життя. Проте, його твори часто містять досить обережні, інакомовно висловлені іронічні оцінки радянської системи. Так, в усмішці «Бенгальський тигр» наявна така картина:

«Англійський лорд задоволене усміхається і говорить:

– Іес!

А потім уже доїдає пудинг.

Далі полювання йде таким чином: тубільці вбивають тигрів, здійсмають із них шкури, англійські лорди везуть ті шкури додому, там їх відповідно обробляють, пригвинчують до голови золоту дощечку з вигравіруваним написом:

КОРОЛІВСЬКИЙ ТИГР

ЗАБИВ У БЕНГАЛІЇ (ДАТА)

ВЛАСНОРУЧНО ЛОРД СЕСІЛЬ-КИСІЛЬ

А потім уже в палаті лордів.

Ні! Стоп-стоп-стоп! Ніколи політики ми торкатись не будемо, а то ще допишешся до того, що лорд Сесіль-Кисіль подасть в палату лордів ніби білль про те, що треба більше з Бенгалії вивезти худоби та пшениці, бо й грецьким монархістам треба, і польсько-шляхетським жовнірам треба, і гітлерюгендові, і бандерам треба... Стоп! Ані слова про політику!» [7, с. 263].

Говорячи про англійське суспільство, письменник викриває лицемірний механізм «приписок», поширений у Країні Рад, соціальне розшарування на «вищі» та «нижчі» класи, іронічно завершуючи фразою «Ані слова про політику!»

Любов Остапа Вишні до простих людей була надзвичайною і невичерпною. Саме це стало причиною оскільки, після всього пережитого, він знайшов сили у собі творити, нести народові радість і сміх.

Народ теж любив Остапа Вишню надзвичайно. С. Олійник згадує про зворушливий епізод, коли він разом із письменником перебував у Каневі на Чернечій горі, щоб ушанувати пам'ять Кобзаря:

«Не лише по Каневу, а й по всіх довколишніх селах швидко поширилася чутка, що приїхав Остап Вишня. І в другій половині дня біля канівської пристані зібралось багато людей. Тисячі півтори їх прийшло, прийшло верхи на конях, щоб побачити і привітати улюбленого письменника.

І коли Павло Михайлович вийшов на палубу, **усміхнувся до людей і вклонився**, його закидали квітами.

– А ми вас не забули! – чулося з натовпу.

Павло Михайлович брав по квіточці з букетів, кидав троянди і чорнобривці літнім чоловікам, жінкам, дівчатам. Знову повторював: “Спасибі вам! “– і знову кланявся. А люди аплодували, сяяли, усміхнені. І тоді я побачив, як Павло Михайлович дістав з кишені хустину і змахнув нею сльозу з лица. Так повсюдно зустрічали і проводжали Павла Михайловича» [24, с. 25]. (підкреслення наше – М. К.).

Чимало сучасників Остапа Вишні розповідають про те, з якою вірою і надією зверталися до нього прості люди. Вони надсилали йому протоколи зборів, непридатні для роботи сапки, щоб письменник «розписав як слід бракоробів»; розповідали про свою біду і вірили: «якщо Остап Вишня скаже слово – біде діло!» [24, с. 27].

Таку любов і довіру народу можна заслужити лише відданою працею заради нього і щирістю душі. Усвідомлюючи свій зв'язок із рідним народом, спираючись на його непереборний оптимізм, митець творив. Тому вся творчість Остапа Вишні «виблискує перлинами народного гумору» [24, с. 28].

Попри всі життєві негаразди, митець завжди намагався не втратити здатності оптимістично дивитися на світ, вірити у краще майбутнє (власне і своєї батьківщини), у красу людини, народу.

2.2. Жанр усмішки у творчості Остапа Вишні

Відомо, що Остап Вишня став митцем, який започаткував у літературі новий різновид гуморески – *усмішку*. Поряд із сатирами, фейлетонами, гуморесками письменника, усмішка постає досить новаторським і специфічним жанром. Літературна усмішка Остапа Вишні близька до народних гумористичних оповідок із елементами небилиці і ґрунтується на народному розумінні «допустимих», відповідно до народної моралі, недоліків людської поведінки.

Усмішка – гумористичний художній твір (переважно невеликий за розміром). Від інших гумористичних жанрів він відрізняється тим, що поєднує у собі звичайні побутові замальовки з авторськими відступами, містить тонкий (добрий, лагідний) жарт і є відносно лаконічним.

У своїй творчості Остап Вишня розширив жанровий діапазон усмішки, увівши в гумористичну літературу *усмішку-реп'яшок*, *усмішку-нарис*, *усмішку-мініатюру*, *усмішку-народію*, *усмішку-жарт* та інші.

Також усмішки Остапа Вишні, відповідно до їх ідейно-тематичного спрямування класифіковані на декілька циклів: «Вишневі усмішки сільські», «Вишневі усмішки Київські», «Вишневі усмішки Кримські», «Усмішки літературні», «Усмішки театральні», «Реп'яшки», «Мисливські усмішки закордонні», «Мисливські усмішки» тощо.

Усмішки Остапа Вишні з'являються в складний для України час. І в політичній, і в літературній сферах відбуваються трагічні для українського народу події: тотальний ідеологічний контроль, система доносів, нівелювання національних особливостей, тиск на особисту та творчу свободу.

Ю. Цеков про цю добу говорить так: «Після воєнного комунізму, з його порушенням природних законів товарообміну між містом і селом, потрібно було поновлювати втрачені зв'язки <...> Чотири мільйони зовсім неписьменних на Україні в 1925 р. – переважно селяни <...> Ще мільйони хліборобів, які лише знали азбуку та вміли розписатися. З цими людьми Україна мала починати своє національне відродження і переважно з них готувати інтелігенцію. Що ж потрібно було народові передусім? Освіта, піднесення загальної культури, без чого ні в яку економіку на нових засадах, ні про розвиток науки і мистецтва не могло бути й мови» [29, с. 17].

Щоденник митця містить чимало правдивих оповідей тієї доби.

Усмішки Остапа Вишні, попри їхню легкість та лаконічність, завжди мають у собі повчальний підтекст, змушують читача дивитися вглиб проблеми, спричиняють до роздумів над причинами негараздів.

Першим з'являється цикл «Сільських усмішок». Ю. Цеков зазначає: Щоб з'ясувати проблеми села в усьому обсязі й розмаїтості письменник 1923 року їде в Олексіївський район на Харківщині, а згодом відвідує як спеціальний кореспондент «Вістей ВУЦВК» Всесоюзну сільськогосподарську виставку. Враження від побаченого <...> дали йому чітке уявлення про ідеал, до якого треба кликати хлібороба. Вже перша

гумореска з циклу сільських усмішок засвідчує незвичайну спостережливість, рідкісний хист автора» [29, с. 18-19].

Дослідники творчості митця відзначають риси, які, започатковані в першому циклі усмішок, продовжують визначати художній світ подальших творів: «комічні картинки, жартівливі “коментарі“ до них, використання фольклорних варіантів сміхотворення, різкоконтрасних художніх деталей – всією технікою гумору автор володіє справді віртуозно. Цікаво, що в творах Остапа Вишні всіляким життєвим недоладностям і потворностям протистоїть вічно прекрасна й неповторна природа» [29, с. 19].

Свідомо та підсвідомо пов'язаний із власним народом, письменник завжди намагався дійти до причин його історичних випробувань. На думку митця, чимало болючих проблем національного буття мають витoki в особливостях характеру українців. Роздумам на цю тему письменник присвятив відому сатирично-гумористичну трилогію «Чухраїнці», «Чукрен», «Дещо з українознавства».

Остап Вишня засуджує таку рису, як байдуже ставлення до духовного надбання століття, оскільки саме через це *чухраїнці* поступово втрачають національну самобутність. Із іронією говорить автор про те, як вони, замість виконання глибоких за змістом творів, співають «Корита». Це важливе спостереження автора, оскільки творення та виконання пісень в українців ніколи раніше не було просто розвагою: так вони узагальнювали та аналізували власний життєвий досвід, висловлювали свої життєві пріоритети, визначали подальшу концепцію діяльності. Тому для письменника цей відхід від традиції – болючий. Ще однією національною вадою українців (чухраїнців), на думку Остапа Вишні, є нездатність згуртуватися перед найстрашнішою небезпекою втрати свободи або для вирішення важливих питань сьогодення. Замість цього вони починають співати пісень [26, с. 7].

У такому іронічному аналізові національних вад українців проглядається глибоке розуміння митцем історичних, політичних,

психологічних чинників втрати українцями національної гідності, нівеляції традиційних ідеалів. Для Остапа Вишні це речі надзвичайно важливі.

М. Рильський згадував: «український гуморист, а інколи сатирик, який чутливо відгукувався на всі явища дійсності, автор злободенних фейлетонів, які називав "усмішками", людина глузливого складу, любитель гострого слова і разом з тим схильний інколи, як це буває з гумористами, до меланхолійних роздумів і навіть мало не до сентиментальності <...> Остап Вишня – це замріяно-лукава мова земляка великого Гоголя, це жарт із дуже серйозним обличчям, а інколи це і гнів, щедро посипаний чорноморською сіллю...» [25, с. 6-7].

Варто також відзначити, що для гумориста найбільшим генієм, зразком любові до рідної України, плоттю від плоті рідного народу був Тарас Шевченко. У своєму щоденнику Остап Вишня залишив роздуми, які свідчать про глибоке розуміння письменником значення митця в історії українського народу: «Т. Г. Шевченко! Досить було однієї людини, щоб урятувати цілий народ, цілу націю. Що це – бідність?! Ні, це якраз велике багатство нашого народу, коли одна людина підставляє свої могутні плечі за цілий народ! Який же він могутній – народ наш! Умирав уже, царі його додавлювали, а він узяв та й дав Шевченка!.. Бо він народ» [26, с. 8].

М. Рильський із приводу надзвичайної популярності митця висловився так: «Остап Вишня любить Вітчизну, любить людей. Звідси його вбивчий сміх, звідси його безмежно ласкава усмішка. І люди люблять Вишню, а ми, письменники, пишаємось, що серед нас є така людина, такий громадянин, такий письменник» [25, с. 6].

«Мисливські усмішки» – особливий цикл у творчості Остапа Вишні не лише через час написання (можливість відносно вільно творити). На думку науковців, це унікальне явище, «своєрідний синтез народного анекдоту з пейзажною лірикою в прозі», в якому «<...> на крилі невідомого гумору тримається надійно читацька зацікавленість» та «<...> на крилах ліризму підноситься в духовну вись те, що складає особистісну

суть людини – її любов до рідної землі, до свого народу, до його мови, культури» [29, с. 38]. Саме в творах цього циклу, вважають дослідники життя і творчості Остапа Вишні, «найповніше виявилася чиста, щедра і весела душа нашого сміхотворця», це єдиний випадок, коли «значний обсягом і великої художньої сили цикл творів так гармонійно й сильно пронизаний життєствердним гумором і почуттям патріотизму» [29, с. 37].

Висновки до другого розділу

Остапові Вишні випало жити і творити в складний для українського народу час – у ХХ столітті, добу соціальних потрясінь, голодоморів, репресій, зламаных надій та масовому терору.

Любов Остапа Вишні до простих людей була надзвичайною і невичерпною. Саме це стало причиною оскільки, після всього пережитого, він знайшов сили у собі творити, нести народові радість і сміх.

Попри всі життєві негаразди, митець завжди намагався не втратити здатності оптимістично дивитися на світ, вірити у краще майбутнє (власне і своєї батьківщини), у красу людини, народу.

Остап Вишня започаткував у літературі новий різновид гуморески – *усмішку*. Поряд із сатирами, фейлетонами, гуморесками письменника, усмішка постає досить новаторським і специфічним жанром.

Літературна усмішка Остапа Вишні близька до народних гумористичних оповідок із елементами небилиці і базується на народному розумінні «допустимих», відповідно до народної моралі, недоліків людської поведінки.

У своїй творчості Остап Вишня розширив жанровий діапазон усмішки, увівши в гумористичну літературу *усмішку-реп'яшок*, *усмішку-нарис*, *усмішку-мініатюру*, *усмішку-народію*, *усмішку-жарт* та інші.

Дослідники творчості митця відзначають риси, які, започатковані в першому циклі усмішок, продовжують визначати художній світ подальших

творів: комічні картинки, жартівливі “коментарі” до них, використання фольклорних варіантів сміхотворення, різкоконтрасних художніх деталей; протиставлення життєвим негараздам людини вічно прекрасної і неповторної природи.

«Мисливські усмішки» – особливий цикл у творчості Остапа Вишні, унікальне явище, своєрідний синтез народного анекдоту з пейзажною лірикою в прозі.

РОЗДІЛ 3.

«МИСЛИВСЬКІ УСМІШКИ» ОСТАПА ВИШНІ ЯК СПРОБА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ОПТИМІЗМУ

3.1. Гумористичне осмислення мети полювання в «Мисливських усмішках»

Твори, що входять до циклу, написані протягом 1945-1950 років, хоча тема полювання цікавила митця давно. Так, у 1927 році в журналі «Червоний перець» письменник друкує усмішку «Мисливство», в якій вже наявні стилістичні риси майбутнього циклу.

Після публікації фейлетону «Дозвольте помилитись» на митця обрушується нищівна критика, об'єктом якої, поряд із іншими творами, стали й «Мисливські усмішки». Проте, збірка не втратила популярності.

Перше систематизоване й найповніше видання збірки було підготовлено вже після смерті письменника в 1958 році. У передмові до видання є слова Остапа Вишні, які визначають ідейний зміст усього циклу: «Мисливський і рибальський спорт дає нам фізичну силу, розвиває в нас любов до рідної природи, учить нас любити і пташку, і звірятко, і деревце, і квіточку. Любіть, дорогі друзі, охоту, а ще більше любіть природу, бережіть її, охороняйте її» [29, с. 390].

М. Рильський: «Остап Вишня – справжній мисливець, і при тому поет полювання. Пахощі лугового сіна, рясні зорі на оксамитовому українському небі, рожеві вечори й світанки, крики птаства, звірині сліди, пісня, наша незмінна й незрадна супутниця, – усе виповнює його цикл "Мисливських усмішок". І людські характери – звичайно, гротесково подані, і характерні розмови "на привалі", і людські слабощі, як мрія про "двоствольну стопку", бачимо ми оцих милих усмішках, за які, їй-богу, не варто ображатися... Остап Вишня – мисливець. Але не тільки на зайців та качок полює він. Йому випало

бути всенародним стрільцем по підлоті, по зрадництву, по головотяпству, по всіх, хто проти народу» [25, с. 4-5].

Цикл складається з 25 творів, найвідомішими з якого є: «Як варити і їсти суп із дикої качки», «Відкриття охоти», «Заєць», «Бенгальський тигр», «Вальдшнеп», «Короп», «Лось», «Лисиця», «Дика гуска», «Сом».

В центрі усмішок – «мисливець тієї рідкісної вдачі, який виходить на полювання не з наміром убити, а навпаки, з метою якомога надійніше уникнути насильства над природою»; мисливці-невдахи і мисливці-фантазери [29, с. 37]. Вони вміють створити і презентувати неймовірні, неможливі, за законами логіки, історії так, що слухач (читач) обов'язково повірить.

Про традиційну мету полювання Остапа Вишні згадував С. Олійник: «...Любив Вишня поїхати в неділю на полювання. Мав він рушницю добру, і їздити мав чим. В понеділок приходив в редакцію.

– Ну як полювання, Павле Михайловичу? Вбили зайчика?

– Та що ви! Щоб я ото вбивав те, що так люблю!

І додав, пам'ятаю:

– Вишня завжди летить на полювання з гаслом: "Хай живуть зайці!"

Помилуватися луками, сінокосами, красою землі – ось що його найбільше вабило!» [24, с. 29].

Такі ситуації були у житті письменника досить численними. Відомо, що він був завзятим мисливцем, проте, часто повертався додому без трофеїв. У щоденнику від 23 грудня 1951 року Остап Вишня написав:

«Були на полюванні.

І не вбили, не застрелили нічого.

Для мене це – типове явище.

Коли я приходжу (як завжди) додому "попом", без нічого, – всі спокійні»[29, с. 389].

Метою полювання для мисливців, за версією Остапа Вишні, є привід зібратися та поспілкуватися.

Ціль мисливської подорожі в усмішці «Як варити і їсти суп із дикої качки» автор пояснює так: *«Їдете ви компанією, тобто колективом, так – чоловіка з п'ять, бо дика качка любить їти у супову каструлю з-під колективної праці<...> Дика качка любить убиватись тихими-тихими вечорами, коли сонце вже сковзнуло з вечірнього пруга, минуло криваво-багряний горизонт, послало вам останній золотий привіт і пішло спати... А вранці дика качка зривається шукати вашого пострілу рано-рано, тільки-но починає на світ благословляти»* [7, с. 211].

Важливою умовою вдалого полювання є організованість у процесі збору необхідних речей: рушниці, продуктів харчування, стопки: *«коли в качачому полюванні більшу вагу мали помідори й огірки, то тут їх замінюють сало й ковбаса. Незмінною залишається стопка. При полюванні на качки **стопку**, як ми знаємо **беруть, щоб вихлюпувати воду з човна, а при полюванні на зайця з неї, при певному досвіді, дуже добре оглядати обрій: коли дивитися крізь дно, – місцевість рельєфніше»*** [7, с. 223]; («Заєць») (підкреслення наше– М. К.);

«У вагоні (чи в машині) зразу ж ви почувєте:

– *Е, чорт! Стопку забув? ви взяли?*

– *Взяв!*

– *Ну, як будемо вкупі, позичите! А залишусь сам, – доведеться з «горлушка»!*

"Горлушкою", за мисливською термінологією зветься та частина мисливського човна, що морських суднах має назву "право руля» [7, с. 211].

(«Як варити і їсти суп із дикої качки»)

Рушниця – також важлива запорука вдалого полювання. Головне – її не забути і не використовувати, за перерви у полюванні, у домашніх цілях:

«– А рушницю ти взяв?»

- *А й справді, де ж вона?*
- *Та я стола нею підперла, бо ніжка поламалась...*
- *Та хіба ж можна рушницею?*
- *А що їй зробиться? Хоч яка-небудь користь із неї...А то ж...*» [7, с. 223]; («Заєць»).

В усмішці «Заєць» у нічого не вполювавшого мисливця, який до того ж заснув, крадуть рушницю. Коли він повертається додому, говорить рідним, що заніс її до майстра, а «упольованого» зайця просить зготувати:

«Увечері ви їсте нашпигованого салом зайця. За столом урочисто: перший в цьому сезоні заєць.

Трапезу ділить з вами і ваш вірний по полюванню товариш

- *Будьмо!*
- *Будьмо!*

По вечері ви благально дивитесь на вірного товариша, а він, прощаючись, заплітається:

- *Ти ж не забудь узавтра занести, що на зайця позичив»* [7, с. 225].

В усмішці «Екіпіровка мисливця» автор дає поради, щодо необхідних на полюванні речей:

«Два принципи повинні керувати нами, коли ми екіпіруємось на полювання:

П е р ш и й: їдеш на день, бери хліба на тиждень.

Д р у г и й: на величезній нашій території сила різного звіра може трапитись, – від ніжної перепілки до страшного бурого ведмеда чи уссурійського тигра.

До всього треба бути готовим, бо незручно буде, зустрівши уссурійського тигра, говорити йому:

- *Не їж мене, голубчику, бо забув я з собою взяти жаканівську кулю, я вийшов тільки на качок і найбільший у мене шріт номер четвертий! Тепер*

уже, як їхатиму, візьму й кулі на тебе, а сьогодні не бий люто хвостом, а йди собі з богом, пошукай краще марала! Маралом, голубчику, і поснідаїш!

Тигр може не послухати вас і вами поснідати.

Ще раз підкреслюємо: на полюванні треба бути готовим до всього, щоб потім не жалкувати» ;

«Не будемо рекомендувати, що саме з їжі має брати кожний мисливець: у всякого, – як то кажуть, – своя доля і свій шлях широкий, – свої, тобто, уподобання.

Любите сало – беріть сало, любите ковбасу – беріть ковбасу, любите охотницькі сосиски – беріть сосиски, яйця, консерви, шинку, овочі, фрукти, – беріть, словом, все, що вам більше до вподоби, але обов'язково беріть багато.

Ні, не багато беріть, а беріть ще більше, бо обов'язково буде мало.

Це перевірено віковим досвідом, — хоч скільки б ви взяли на полювання харчів, все'дно – мало!

Вони, харчі, очевидно, під час ходьби втрушуються...

Дві фляги. Одна – для води, друга для того, хто що любить...

З флягами в нас теж не дуже добре. Для води фляга нічого, підходяща; для боржому чи ісентуків – замала: треба збільшити» [7, с. 317].

В усмішці «Відкриття охоти» автор називає відкриття сезону полювання святом серед мисливців, «коли після довгої перерви у вас у руках знову улюблена вами рушниця і ви знову маєте змогу не тільки, сказати би, поповнити свої продовольчі ресурси, не тільки допомогти державі в м'ясо заготівлях, а й задовольнити себе, як природознавця, природофіла й спортсмена» [7, с. 219] (підкреслення наше– М. К.).

За сюжетом цього та інших творів мисливського циклу, мисливці спізнюються і на ранню, і на пізню зорьку, що оприявлює справжню мету полювання: помилуватися природою, поспілкуватися з друзями.

В усмішці «Екіпіровка мисливця» автор робить гумористичний акцент на певній випадковості та непередбачуваності різних ситуацій на полюванні:

«Н а в с я к в и п а д о к. Поводитися на полюванні треба обережно. Стріляти тільки туди, де ви напевно знаєте, що не стоїть ваш товариш, інакше можете замість крижня вліпити заряд шроту в спину або й нижче, в симпатичного Івана Івановича.

От для таких випадків кожний мисливець повинен мати бинт, вату, йод, стрептоцид, пеніцилін, шприц, голку для шприца, спирт (медичинський, а не якийсь інший) і камфору в ампулах...

Найкраще напарником по полюванню мати досвідченого лікаря, не гінеколога, а хірурга.

Запасливий мисливець бере з собою із ліків: аспірин, пірамідон з кофеїном, сульфатіазол, складану кружку або, краще, гумову грілку з довгою гумовою трубкою з наконечником, яка (грілка) заміняє собою кружку.

Непогано (хоч це й дуже складно!) мати з собою невеличку карету "швидкої допомоги", а ще краще – санітарний самольот» [7, с. 318].

У творі «Як варити і їсти суп із дикої качки» персонажі-мисливці наче свідомо роблять усе, щоб нічого не вполювати: забувають необхідні для цього речі, спізнюються, спрямовують постріл так, щоб не влучити в ціль: «Словом, спізнались... До озера ви підходите вже тоді, коли качки "повиключали мотори", почистили зуби, зробили на ніч фізкультурну зарядку з холодним обтиранням і, поклавши на водяні лілії голови, полягали спати... Але ви з того не печалуетесь, бо поблизу кожного лугового озера є чи ожеред, чи копиці пахучого-пахучого сіна...Ви йдете до ожереду й розташовуєтесь...Ви розгортаєте сіно, простеляєте плаща, лягаєте горілиць, дивитесь на чорно-синє, глибоке зоряне небо і відпочиваєте... А відпочиваючи, думаєте» [7, с. 212].

В усмішці «Як варити і їсти суп із дикої качки» автор визначає цей етап спілкування мисливців як «найцікавіший момент качачого полювання»: «Це коли старі, досвідчені ваші товариші по полюванню починають розповідати різні надзвичайні випадки з мисливського життя. Спільна для

всіх мисливських оповідань риса – це те, що всі вони – факти, що все насправді було, що "розкажу, то на повірите, але це – факт"» [7, с. 212-213].

Ці історії близькі до народних небилиць і свідчать про глибоке розуміння письменником природи національного гумору.

В усмішці «Відкриття охоти» Іван Петрович розповідає неймовірну історію свого колишнього собаки. Стиль опису близький до народної казки, в якій тварини можуть усе: *«От був собака! Мертва стойка! Такого собаки я не бачив!»* даси, бувало, в зуби йому записку й гроші: *"Джек! Миттю пляшку вина! " За півгодини вже летить з вином. Тільки не можна було більше грошей давати: решту обов'язково проп'є!"» [7, с. 221].*

У творі «Бекас» собака вміє навіть підтримати діалог:

– *Посилаю Джека: "Побіжи пошукай, чи нема на тім болоті бекасів". Джек побіг, метнувся сюди-туди по болоту, бігав, нюхав, прибігає, висолопивши язика.*

– *Що, питаю, – нема?*

– *Нема! – каже [7, с. 231].*

Усі мисливці з циклу – мрійники-філософи. На полювання вони йдуть, перш за все, заради того, щоб відірватися від щоденних справ, суєти міст і через споглядання природи віднайти душевний спокій: *«...Швиргається вгорі якийсь космічний хлопчик зорями, залишаючи в чорно-синій безодні золоті смуги, рипить Віз, дишель свій униз спускаючи, блідне поволі Чумацький Шлях, а під ожередом плететься чудесне мереживо з мисливських оповідань...І вільно дихається, і легко дихається»* (Як варити і їсти суп із дикої качки») [7, с. 213].

Загалом найкраще було би ніякого звіра не зустріти, бо тоді спокій і гармонії полювання одразу порушуються. У творі «Ведмідь» автор так характеризує мисливців: *«наші охотники люди тихі, сумирні й поетично ніжні, а ведмідь – звір великий і реве: може перелякати» [7, с. 231].*

Цикл насичений чудовими художніми пейзажами, які свідчать про тонкий естетичний смак письменника, його вміння не лише побачити, але й

майстерно описати прекрасне в природі, наповнивши описи зоровими та звуковими картинами. Ці картини відкривають читачеві великий талант письменника-імпресіоніста:

1) *«Лисицю найвигідніше полювати взимку, коли земля натягне на себе білу-білу та пухку-пухку ковдру і задрімає зимовим спокійним сном»* [7, с. 214];

2) *«То – білочка. Може, спить вона тепер солодким сном, листячком у грушевому дуплі прикрившись, і сняться їй соснові шишки та солодкі горішки...»* [7, с. 217];

3) *«Ранок. Морозець. Порипує сніжок...Визирнуло сонце. Застрибали на сліпучо-білій, що й оком її не охопиш, ковдрі мільярди діамантів»* [7, с. 216] («Лисиця»);

4) *«На зеленому килимі, під задумливою вербою, точитимуться спогади...»* [7, с. 220];

5) *«...Десь оддалік дере деркач, б'є перепел, потім усе затихає, сам кудись провалюєшся...»* [7, с. 221];

6) *«...Покотилася зоря. Булькнув у воду водяний щур...Закахкало спросоння крижєня... Пірнула очеретянка... Десь далеко прогув паровик.. Сіріє...»* [7, с. 222] («Відкриття охоти»);

7) *«Золота осінь...Ах, як не хочеться листу з дерева падати, – він аж ніби кров'ю з печалі налився і закривавив ліси. Сумовито рипить дуб, замислився перед зимовим сном ясен, тяжко зітхає клен, і тільки берізка, жовтаво-зелена й "раскудря-кудря-кудрява", – ген там на узліссі білявим станом своїм кокетує, ніби побачення з Левітаном жде чи, може, Чайковського на симфонію викликає. Креслять тригонометричні фігури високо в небі запізнілі журавлі, запитуючи своїм "кру-кру"[7, с. 222] («Заєць»);*

8) *«Панський тоді той садок був. Липами весь обсаджений. Великими, великими липами. І був тоді місяць май. І липове листя ледь-ледь тільки розтулилося, обгорнуло віти і потихесеньку-потихесеньку шепотить.*

А місяць на липи ковшами золото сипле. І цвів бузок, і конвалії цвіли. І солов'ї, а солов'ї!! Щось неймовірне! Особливо мені врізався втямки один. Він не співав, він ридав над своєю коханою, що десь недалечко від нього, під кущем обгорнула своїм тепленьким тільцем шоколадні яєчка» [7, с. 252] («Вальдшнеп»);

9) *«Осінь...*

Ліс стоїть задумливий, печальний: йому ось-ось треба пишне свої вбрання скидати, підставляти свої віти дощам холодним, хуртовинам сніговим.

Листя з суму жовтіє, а деяке з туги кривавиться.

Ось падає кленовий лист, – умер він, одірвався з рідної йому галузки і падає.

Він не падає сторч на землю – ні.

Йому так не хочеться йти на вічний спокій, лежати і тліти серед завмерлих собратів своїх...

Він кружляє на галявині, то вгору підноситься, то хилиться до землі.

Ой, як не хочеться йому тліти!

Останнім конвульсійним рухом він поривається вгору, до світла, до сонця, що так пестило його, так голубило...

Але нема вже сили в кленовому листу, нема вже життя в нього, падає кленовий лист на землю і затихає...

Навесні на його місці молодий буде лист, зелений, він з вітром розмовлятиме, хапатиме жилками своїми сонячний промінь, під дощем купатиметься й росою умиватиметься.

Щоб потім умерти... [7, с. 253] («Вальдшнеп»).

Після повернення з полювання такий мисливець змушений пояснювати рідним цілком зрозумілі речі: *«Коли дружина чи мама, охнувши, кине вам:*

- Та це ж курка, а не качка! – ви авторитетно заявіть:*
- Це качка. Тепер усі такі качки пішли. Яровизовані...*

– *А чому у неї горло перерізане?*

– *Чому? Чому? Все вам так ото цікаво знати. Летіла, побачила, що націляюсь, виходу не було, взяла й...зарізалась...Що ж тут дивного?! Варіть уже, прошу вас! [7, с. 215].*

В усмішці «Дика гуска» автор наводить подібну історію:

«Полювали ми, значить, полювали так дикі качки, довгенько щось полювали та й заполювали дику гуску– казарку. Правда, як і завжди, казавши, дика гуска ота повз нас і не летіла, і не пливла, проте, ми її заполювали. Як це робиться, говорити не буду, бо у всякого мисливця у полювання є свій стиль, отже, трудно мені все це так типізувати, щоб зрозуміло було всім. Зполював гуску мій приятель, бо в нього було більше набойів, а я свої гроші забув удома. Але він мене заспокоїв.

– Ти, – каже, – не хвилюйся і з заздрощів не мінишь: істимемо разом!» [7, с. 324].

Метою полювання досить часто є прагнення споглядати за красою та граціозністю тварин.

У циклі багато описів тварин, які свідчать про щире захоплення їх досконалістю. Так, в усмішці «Дика коза» є такий опис тварини:

«Благородна тварина – дика коза.

Благородна і своєю постаттю, коли, струнка й ніжна, стоїть вона серед кущів ліщини або на зеленій квітучо-пахучій галявині лісу нашого чарівного чи коли, спустившись до Сули, до Росі, до Горині, граціозно нахилившись, студену воду п'є.

Благородна і в стрімкому вихорільоті, коли, налякана, не біжить, а стелеться над чагарником, над кущами, чи поміж дубо-клено-ясенових стовбурів...» [7, с. 254].

Тому справжньою ненавистю пройнятий опис браконьєра, що «ганьбить почесне звання охотника»: *«Браконьєр – це, власне кажучи, людина тільки зверху: в неї, коли починати знизу, – дві ноги, черево, груди, дві руки, писок, баньки, голова й кашкет або капелюха на голові.*

У баньках (у людей ці штуки зуться – очі) нема ні радості, ні суму, самі тільки хитрощі. У людей очі дивляться, а баньки в браконьєра – бігають.

Серця в браконьєра нема. Замість серця в нього торбочка з м'язів. Торбочка ця в нього спеціально для того, щоб сильно дуже калататися, коли хтось тюкне.

Оце й є – браконьєр <...>

Дику козу полювати заборонено.

Тільки з особливого дозволу можна одстрілювати певного часу самців-цапів, а браконьєрові закон не писаний, він іде в ліс і винищує і цапів, і кізочок, і маленьких козеняточок.

Нам ніколи не доводилося бачити браконьєра за його підлою роботою, але ми уявляємо собі, як може лупати він своїми баньками, коли кізочка дивиться на нього своїми печальними-печальними, повними сліз очима і вмирає...

*І яка шкода, що її благородство не дозволяє їй плюнуть тому **звірові** межі його баньки?! [7, с. 254]. (підкреслення наше – М. К.).*

Отже, цикл «Мисливські усмішки» презентує своєрідний, природнолюбний погляд на мисливство як спосіб гармонізації духовного світу людини, як певний оригінальний світогляд. Нерідко розповіді про полювання закінчуються оптимістичними картинами повернення мисливця додому без здобичі або із «альтернативним» її варіантом (придбаною в магазині). Головне в полюванні, за версією Остапа Вишні, – нікого не вбити; душевно поспілкуватися з друзями; розповісти небилиці, поспівати разом; згадати молодість.

Символічним гаслом мисливця із названого циклу письменника можуть стати слова, наведені в усміщці «Як варити і їсти суп із дикої качки: «...читайте "Записки охотника" І. С. Тургенєва. Прекрасна книжка!»

3.2. Фольклорний сміховий наратив як основа комічних історій циклу

У циклі – численні комічні історії, побудовані за законами народного мислення.

Пилип Федорович («Відкриття охоти») розповідає *«про короткозорого старенького бухгалтера, пристрасного мисливця, жертву фантастичних вигадок своєї компанії, з якою завжди полював. Ви дізнаєтесь про зайця, який після бухгалтерського пострілу з страшним криком "н-н-няв!" вискочив аж на верхечок телеграфного стовпа, і як переляканий бухгалтер кинув рушницю і, приказуючи "да воскреснет бог" біг три кілометри додому...»* [7, с. 221];

«Одного разу ми прикололи шпилькою до вбитого зайця папірця з написом "За що мене вбили?" – та того зайця й посадили під кущем і спрямували на нього короткозорого бухгалтера. Він – бах! Заєць – беркиць! Підбігає, а там такий на записці заячий докір!» [7, с. 221].

В усмішці «Дика гуска» автор розповідає, як «упольовану» в людей казарку веселі мисливці везуть у потязі: *«Приятель таки додумався.*

– Я, – каже, візьму її до себе, на верхню полицю! За мною вона й сидітиме! Сплю я не дуже міцно, скорше – сторожко я сплю, от я її утихомирюватиму, як вона занепокоїться!

– Ну, – кажу, – добре!

Полягали.

Прокинувся я вранці, дивлюсь – сидить мій приятель, спустивши із верхньої полиці ноги, й мугиче:

Чом вас лихо не приспало,

Як своєю дитину?

– Чого, – питаю, – такої сумної та ще й зранку?

Приятель, нічого не кажучи, простягає позад себе руку, щось таке бере й показує.

Дивлюся: казарка.

Але вже не жива, а мертва.

– *Упокоїлась? – питаю. – Як же це так?*

– *Виходить, – каже, – приснав! А я ж сплю я не дуже міцно, скорше – сторожко я сплю! І от бачиш!*

– *Та бачу, - кажу, - То й співав би вже:*

Чом вас лихо не приспало,

Як я дику гуску?

Дискусії про те, як вважати тепер гуску: чи її забито на полюванні, тобто вона законна дичина, чи вона упокоїлася власною смертю, тобто вона дохла, – тривали недовго. Ухвалено було вважати її за законну дичину, бо ж її таки було, хоч і на крило, а проте підстрелено, і що вона, як дуже часто трапляється з підранками, потім потихесеньку дійшла. А про те, що казарка спала з приятелем на верхній полиці, у м'якому вагоні, в поїзді Куп'янка – Харків, забути і нікому не говорити. Так і зробили [7, с. 325].

Сюжети таких розповідей близькі до тематичних гнізд народного анекдоту, що на думку багатьох дослідників народної творчості є «одним із найпродуктивніших та найпопулярніших жанрів» [21, с. 154].

У таких зразках спостерігаємо наявність таких провідних ознак народного анекдоту, як: фабульність, установка на достовірність, здатність до сюжетних трансформацій, спровокованих комунікативними потребами» [16, с. 171].

Твори циклу мають стилістику народного анекдоту, у них автор використовує традиційні національні архетипи.

Так, в усмішці «Бекас» важливим мотивом є мотив вічного простистояння тещі та зятя. Анекдотична зовнішність та внутрішня сутність тещі передана з урахуванням законів народного гумору:

«Теща його, прекрасна завжди бабуся, почувши про бажання дорогого зятя придбати собаку, ласкаво і привітно (як, і завжди теща) говорить, сильно натискуючи при розмові на шиплячо-свистячі приголосні:

– *С-с-с-сетера треба! Ш-ш-ш-ш-шикарний с-ссобака в Акуліни Кузьмініш-ш-шні! Дуже с-с-с-стойки робить! А, гоовне, акуратний, чистун. Я попрош-ш-шу Акуліну Кузьмініш-ш-шну! У неї ш-ш-ш-швидко ц-ц-ц-цуценяття будуть! Якщо на ц-ц-ц-цщастя, не поз-з-з-здихають! Дуже породисті ц-ц-ц-цуц-ценяття!*

За місяць чи за два принесуть вам од Акуліни Кузьмінішні ш-шикарного сетера...

Пестите ви його голубите ви його, доглядаєте, як сина, як найдорожче для вас створіння...ведете до мисливського клубу на експертизу. Показуєте суворому дяді <...>, він байдуже кидає:

– *Кундель!*

– *А мені казали – сетер!*

– *<...> Ні в його папи, ні в його мамі сетер й у крові не ночував!*

Кундель!

Після цього у вас удома з тещею гостро-короткий діалог, після якого теща резюмує:

– *...невдячні тепер пішли молоді люди. Коли мати рекомендує собаку, то слід все-таки пам'ятати, що рекомендує собаку мати...Не може, отже, бути собака не сетер, а кундель! Од кунделя чую! [7, с. 227-228].*

Зв'язок митця з народною сміховою традицією особливо виявляється в усмішці «Сом». У центрі твору – народний оповідач дід Панько, який знає безліч небилиць. Дід, щоб прикрасити свої розповіді, традиційно перебільшує факти, надає особливого значення наче буденним подіям. Найцікавіше те, що відповідно до законів народної творчості, такі історії сприймаються як реальні. Вони сприяють урізноманітненню загалом важкого селянського життя, надають йому чарівності, казковості.

Ореолом такої казковості оповиті образи річки Оскол та її мешканці Соми. Дід Панько розповідає про сомів надзвичайних розмірів та ваги, таких, що можуть проковтнути гусака, собаку чи ведмедя: «Ох, і сом же був!

Завбільшки, як тобі сказати, ну не менший, як звідси до отієї верби! Йй-бо. Правда! Вчотирьох несли додому! Пудів п'ять, як не більше!» [7, с. 349].

Поряд із добрим гумором, у творі наявна тонка іронія. Заглибившись у підтекст усмішки, уважний читач знайде критичні спостереження автора, які стосуються питань радянської цензури, свободи творчості; містять оцінки стану ідеологічної ситуації:

*«Интересна риба сом! За царського режиму, як свідчать дореволюційні рибалки-письменники, сом важив до 400 кілограмів, ковтав собак і ведмедів. Можливо, що з розвитком рибальства сом важитиме тонну і ковтатиме симентальських бугаїв і невеличкі буксирні пароплави...Все можливо, хоч ми особисто, рибалки-письменники, у це не дуже віримо. **Радянському письменникові не до лиця, – м'яко кажучи, – перебільшувати** (підкреслення наше – К. М.) [7, с. 352].*

Популярність Остапа Вишні полягає у тому, що він завжди поєднаний думками з рідним народом. Коли доля письменника відносно вирішилася, він з усією енергією взявся до створення оптимістичних зразків. Розуміючи і співчуваючи трагічній долі рідного народу, митець намагався підняти його настроєвий градус, розсмішити просту людину.

Ю. Цеков, в процесі аналізу творчого доробку письменника, зазначає: «Література була для Остапа Вишні вічним святом душі. Він вважав письменництво духовним очищенням. **Кожне своє слово звіряв з голосом народу, як музикант звіряє звучання інструмента з камертоном. Ніколи не фальшував у творчості, як і в житті» [29, с. 41]. (підкреслення наше – К. М.).**

Народне світовідчуття, іронічно-гумористичний погляд на життя, вміння українців, попри все, сміятися над життєвими негараздами струменіє з усмішок письменника: «Остап Вишня любив рідну землю і свій народ так сильно, що це відчуваєш у його творах навіть тоді, коли йдеться про речі, здавалося б, дуже віддалені од цього високого поняття. І Україна любить його незрадливою любов'ю. цієї любові не потьмарили ні літературні

злостивці, що істерично оголошували Остапа Вишню не багатством, а бідністю нашої літератури, ні поодинокі творчі невдачі великого сміхотворця, ні роки важких випробувань. Де воно, все те надумане, фальшоване, нерозумне? Спливло у небуття. А ми, **як казав Остап Вишня, сміємося і будемо сміятися із своїм веселим, дотепним, талановитим народом**» [29, с. 41]. (*підкреслення наше – К. М.*)

Отже, творчість Остапа Вишні загалом і, зокрема, цикл «Мисливські усмішки» є виявом спротиву письменника тоталітарному радянському режимові і свідчать про стійкість як митця, так і рідного народу в умовах ідеологічного, політичного, морального тиску на все українське, механізмом збереження оптимістичної природи українця.

3.3. Функції фольклорних жанрів у художньому просторі «Мисливських усмішок»

Зв'язок із фольклорною стихією виявляється не лише у використанні народного стилю мовлення, засобів народного гумору, але й у залученні в текстову картину циклу окремих жанрів.

Так, майже в усі усмішки автора включає уривки народних пісень, які логічно зумовлюють подальший сюжет і є певним підсилюючим фактором для висвітлення теми та ідеї твору. Це можуть бути окремі строфи з фольклорних пісенних творів чи алюзії на певні пісні.

Зрозуміло, що автор орієнтується на читача з народу, якому, як носієві і скарбникові національної культурної традиції, відомо, що мається на увазі.

В усмішці «Як варити і їсти суп із дикої качки» автор наводить початок пісні «Раннім ранком та ранесенько». Твір уяскравлює комічну ситуацію, коли мисливці знову проспали на полювання.

У гуморесці «Відкриття охоти» письменник наводить уривок з твору Т. Шевченка, який давно став народною піснею:

Зоре моя вечірняя,

Зійди над водою...

Знавець рідної культури одразу згадає продовження твору і його ностальгічний настрій, що визначає романтичне спрямування усмішки.

Усмішка «Заєць» презентує використання в одному творі одразу декількох фольклорних елементів. Спочатку, описуючи золоту осінь, автор уводить уривок пісні на слова Б. Лепкого «Журавлі», що прийнята народною традицією: *«Креслять тригонометричні фігури високо в небі запізнілі журавлі, запитуючи своїм "кру-кру"»*:

– *"Чуєш, брате мій, товаришу мій? " Відлітаємо!"* [7, с. 222].

Потім персонажі твору чують із села: *«Котила-а-а-ася...»*: *«Ще щільніше закутуємось у кожуха...»*

Замислюємось... мимоволі із грудей:

Ой зійди, зійди, ясен місяцю,

Як млинове коло... [7, с. 224].

Усмішка «Вальдшнеп» також містить уривки з народних пісень. Вони додають романтичної атмосфери розповіді товариша по полюванню, який згадує молоді літа:

«– Було й мені, – він каже, – колись вісімнадцять літ. І були в мене тоді очі, як сливи, і кучері, як пісня. І була тоді весна. А Галя, що жила, як піти поза садком та перейти леваду, так Галя та, повір мені, була краща, як весна. Такої постаті, таких очей, такої коси, такого голосу і такого погляду, – от запрягаюся тобі! – ні в кого в світі не було! Мої очі і мої кучері, і все, що в грудях моїх билось й горіло, було для Галі, а Галин погляд був для мене <...>

Настала субота.

Ой, як же довго, довго в ту суботу не вечоріло! І цілісінький день лилося з грудей тоді в мене:

Коли б уже вечір,

Та й повечоріло...» [7, с. 251].

У творі «Бенгальський тигр» автор пропонує співати родинно-побутову пісню для того, що повернути до себе увагу звіра, якого заплановано упіймати:

«Берете ви аркуш дикту, так, приблизно, з метр у квадраті і невеличкий молоток.

Ідете в джунглі, між Брамапутрою й Гангом, і, щоб повернути на себе увагу бенгальського тигра, на весь голос співаєте:

Та не жалько мені

Та й ні на кого,

Тільки жалько мені

На отця свого...

Тигр почує, і вже не ви його, а він вас почне полювати.

Тут уже ви будьте уважним і пильним, щоб не прогавити того моменту, коли тигр припаде до землі й, люто б'ючи себе хвостом по боках, приготується стрибнути і зробити з вас попередню перед антилопою закуску.

Як тільки він стрибоне, ви раптово повертайтеся до нього й наставляйте дикта.

Тигр ударить всіма чотирма лапами в дикт і страшними своїми пазурами проб'є його.

Отут ви теж гав не ловіть: зразу ж швидко-швидко-швидко бийте молотком по пазурах і загинайте їх, пристукуючи до дикту» [7, с. 261].

Автор, як і персонажі його творів абсолютно природно відчуває себе в фольклорній традиції. Досить часто співають самі мисливці, що свідчить про їх глибоку закоріненість у фольклорну стихію, розуміння народної творчості як гармонійної складової свого життя.

Усмішка «Ведмідь» містить опис такого виконання пісень:

«Сіли на узліссі – трапезуємо. Довгенько трапезували. Уже й сонце за Гулеву гору сховалося, а ми трапезуємо. Уже Трохим Свиридович "Зібралися всі бурлаки" двинув, а ми все трапезуємо. Трохим Свиридович було як

потрапезуї, то співаї, співаї, аж заливаїться. Проспівали вже й "Зібралися" і "Реве та стогне" і "Гиля-гиля". Під "Кину кужіль на полицю, сама піду на вулицю" Трохим Свиридович навприсядки пішов. Уже й потанцювали, а проте все ще трапезуїмо. Трохим Свиридович хотів під "Кучерява Катерина чіплялася до Мартина" вдруге навприсядки вдарити. Не вдарив –упав! Упав та головою на ягдташ з вальдшнепами» [7, с. 235].

В усмішці «Дикий кабан. Або вепр» автор також наводить епізод із звучанням пісні:

«Проїшли ми балку, підійшли до провалля, сіли на горбочку, закурили, відпочиваємо. Краса ж яка, куди оком кинеш! Очерети, між ними де-не-де озеречка, а за очеретами срібно-голуба стрічка річки... По той бік річки – лісочок... Біля лісочка – хутірець на три хати... На узгір'ї біля хутора овечки пасуться... Чутно, як у хуторі дівчата "Чорноморця" виводять:

Вивів мене, босую,

Та й питає:

Чи є мороз, дівчино,

Чи не-ма-а-а-є-є-є?

Дивився б і не передивився... Слухав би і не переслухав...

Сиділи, слухали, з краєвиду милувалися» [7, с. 274].

Звучання пісні у поєднанні з красою природи створюють гармонійну картину життя персонажів циклу. Особливо це важливо розуміти в руслі розмови про час написання «Мисливських усмішок»: правління Хрущова, яке після тимчасової «відлиги» засвідчило тяглість репресивної радянської системи тиску на особистість, національність, творчість. Виїзд на полювання – це свого роду втеча від необхідності «виживати» в несприятливих для творчої мислячої особистості умовах; мовчати, коли хочеться кричати; посміхатися, коли хочеться плакати.

Іноді уривок із пісні використовується для створення комічного ефекту від опису ситуації. Так в усмішці «Дрохва» персонаж, описуючи своє перше невдале полювання на птаха, розповідає:

«От на гарбі й поїхали! Повна гарба сіна та ще кругом і бур'яном обтикана! Я спереду сиджу, коні поганяю, рушниці на сіні лежать, кошик з глечиками та з харчами.

А дядьки лежать горілиць на горбі й намагаються співати:

Вилітали орли з-за крутої гори...

Але дотягали вони тільки до "крутої", а на "круту гору" видертись ніяк їм не щастило, вони з "крутої" зсовувались на початок, звідки знову "вилітали орли".

Так усю дорогу тільки те й робилось, що "вилітали орли", а що з тими орлами далі було, куди вони вилітали й чого вони вилітали, – для мене й залишилося тоді таємницею» [7, с. 300].

Наведений уривок із народної ліричної пісні контрастує із невмілістю дядьків, які нездатні на вирішення житейських ситуацій. Тому й незрозумілим для малого хлопця є зміст пісні. При цьому автор наводить алюзію на твір, відомий у декількох варіантах.

Найвідоміших із них два:

один – філософське осмислення тимчасовості молодості, необхідності збереження життєвих ресурсів (Запрягайте, хлопці, коні воронії / Доганяйте літа мої, літа молодії!.../ Верніться, літа мої хоч до мене в гості!... / Не вернемось, не вернемось не будем вертатись; / Було б тобі, молодому, було шануватись);

другий варіант – сумна, рекрутська пісня, яка демонструє рабське становище народу у складі чужоземних імперій: (Заплакали молодії хлопці / Сидячи в неволі... / “А в кого ми, пани-браття, Цеє заслужили?... Що нас, таких молоденьких / В некрути забрали / В некрути забрали,/ Ще й попарували / На руки й на ноги / Кайдани наклали!).

Обидва варіанти для носія національної культури, знавця української історії є знаковими. Тому, поряд із комічним ефектом (який на поверхні), твір виконує певні ідейно-філософські функції, акцентуючи на досить «серйозних» питаннях буття людини в історії.

Автор, ніби опосередковано, торкається теми української історії й у інших усмішках. Так, в усмішці «Щука», автор вплітає в мисливську оповідь епізод, пов'язаний із життям Івана Сірка:

«Він закашлявся, сів, ударив об землю рукою, захлинувся, довго відсапувався, вхопив баклажку, ковтнув води, ще хотів щось сказати, та дід Круча його перебив сердито:

– Ти пісню знаєш?

– Яку пісню?

– Що отаман Іван Сірко співав?

– А мало хіба Іван Сірко пісень співав?

– Та я про щуку питаю. Пісню про щуку? Оту:

Та щука-риба в морі

Гуляє по волі...

А мені, молодому,

Нема щастя-долі...

– Чув таку пісню? – присікався дід Круча.

– Ну, чув!

– Так її отаман Іван Сірко співав! Давні діла! Так оту щуку, що її Сірко бачив, я впіймав! Три пуди з фунтом! А ти мені – двадцять одно кіло. Щупаченя твоя щука проти моєї! О!» [7, с. 353].

Цікаво, що ні в кого з присутніх не виникає запитання: хто такий Іван Сірко? Здивування викликає лише твердження про те, що він (славний отаман) співає пісні.

Так автор утверджує думку про невмирущість історичної слави українського народу. За легкою гумористичною розповіддю про далекі, начебто, від історії справи – впевненість у життєвій силі народу, яка переборє всі негаразди.

Далі автор ніби «полегшує» тему, іронізуючи з діда Круча, який свято береже історичні легенди:

«Сірко Іван, діду, під цію вербою, часом, не вечеряв?»

– Сірко? Що Сірко?! Сірко – це було позавчора, а ти скажи, чи не сидів під цією вербою князь Святослав, як плів Дніпром-Славутою печенігам бубну вибивати! Ти про це подумай, а не про Сірка, про Йвана! О!

– Та ви, діду, і такого можете наговорити, що під цією вербою великий князь Київський Олег цілувався з візантійською князівною Ганною, після того як ото він "княжну поя, отиде в волості своя".

– А чому ні? – визвірився дід Круча. – Чому, я питаю, не поцілуватися під такою під вербою?! Та під таким небесним шатром, зорями вигантованим та ще й під тихий плюскіт джерела дзеркального? А ти б хіба не поцілувався?!

А воно й справді: глибоке-глибоке темно-сині, аж чорне, небо над нами, а зірок тих, зірок, – та такі ті зорі чисті, такі осяйні, – ніби хтось їх навмисне на цю ніч понадраював тертою з сирівцем цеглою...» [7, с. 353]

Проте, вислів «а воно й справді» стосується не лише краси української ночі. Це прагнення звернути увагу на важливі для людини речі: збереження історії власного народу, шанобливе ставлення до пам'яті історичних діячів, місць, фактів.

Для неймовірних фантастичних історій із життя мисливців автор часто обирає форму народної небилиці.

Небилиця (побрехенька, нісенітниця) – жанр, близький до народної чарівної казки. Її відмінність від казки полягає в тому, що в небилиці ідеться про неможливі, алогічні ситуації, які можна сприймати лише як вияв народної фантазії та спосіб розважитися. Небилиця завжди має комічний сюжет: смішним є і те, про що розповідається (бо воно є неприйнятним із погляду людської логіки), і те, як вона розповідається. Небилиця може бути складовою частиною казки, а може існувати як самостійний твір. Прикладом небилиці як композиційної частини казки є твір, наведений у казці «Про трьох братів, і всіх Кіндратів». Тут небилиця використовується як зразок випробування, яке пропонує молодшому братові дід-чарівник, що володіє

вогнем. Головне під час слухання небилиці – не сказати «брешеш!». У цьому, власне, і полягає випробування.

У циклі «Мисливські усмішки» чимало небилиць. Це і фантастичні розповіді про величезні розміри та силу тварин («Сом», «Ведмідь»), кмітливість, витривалість та мужність мисливців («Сом», «Ведмідь»).

В усміщці «Ведмідь» із використанням стильових особливостей народної небилиці розповідається про спосіб, яким можна подолати звіра:

«Виявляється, що дорослі ведмеді дуже пристрасні математики.

Ви визначаєте місце, де ведмідь полює, чи просто годується, береже великий аркуш дикту, пишете на тому диктові великими літерами таку математичну формулу:

$$2 \times 2 = 5$$

Написавши цю формулу, береже молоток і цвяхом прибива'те до ясенка чи до дуба на тій стежці, де ведмідь подорожує. Прибивати треба не дуже високо та й не дуже низько, а так, щоб ведмідь ту математичну формулу побачив.

Прибивати краще опівдні, коли ведмідь одпочиває. А як вийде він увечері полювати, щоб він її вже уздрів.

Прибили.

Зразу ж біжіть додому, запрягайте коня в гарбу й їдьте до того математичного місця. Тільки ж не під'їздіть до нього близько, заховайте коня з підводою десь у ярку чи за скиртою соломи, а самі біжіть у ліс, вилазьте поблизу прибитої формули на дуба й чекайте нишком.

Ось іде ведмідь.

Тріщить ліщина, падають з неї галузки, і взагалі шум.

Ви не бійтесь і спокійно собі чекайте.

Наткнувся, нарешті, ведмідь на дикт з математичною формулою. Досвідчені в такому на ведмедя полюванні люди розповідають, що, коли він побачить $2 \times 2 = 5$, з ним починає коїтись щось неймовірне.

Він то ступне назад, вдивляючись у числа, то знову до них підступить, протирає лапою очі, дивиться, дивиться і, пересвідчившись, що таки справді написано $2 \times 2 = 5$, хватається лапами за голову й починає ту голову ламати.

Ламає, ламає, ламає... Ви сидите – і нічирк! Аж ось голова ведмежа тріскає й ламається.

Ви злазите з дуба, підходите до ведмедя, – а він уже мертвий, упокоївся з поламки голови над невірною математичною формулою» [7, с. 233].

Прикладом літературної небилиці також є подібна порада щодо того, як можна вполювати тигра:

«Непоганий і такий іще спосіб.

Викопується величезна й глибочезна яма на стежці, якою тигри до Брамапутри ходять воду пити.

Яма та зверху добре маскується всякими вітами, ліанами, тропічною папороттю і т. ін.

Тигри йдуть воду пити увечері, як уже смеркне.

На цей час ви залазьте в ту яму.

Залізли й сидіть тихо-тихо.

Ні курити, ні чхати, ні кашляти не можна, бо наполохаєте тигра.

Ось іде тигр.

Він не зовсім іще очухався після сну, потягається, позіхає, чухає за вухом...

Ну, й не помітить, коли: шелест у яму!

Ви зразу накидайтеся на нього й лоскочіть.

Тигри страшенно лоскоту бояться... (Через те, між іншим, вони дуже ревниві!)

Як тільки ви його вхопили обома руками попід пахвами, він зразу починає страшенно реготатись.

Але ви не пускайте його, боже вас борони! – бо з'їсть!

Лоскочіть, і лоскочіть, і лоскочіть!

Він качатиметься, регочучись, по ямі, і ви качайтесь із ним...

Аж поки він не крикне:

– Ой, не можу! Пустити!

І ляже, мов непритомний.

Але ви ще з півгодини полоскочіть, тоді пускайте.

Готовий!

Залоскотаний тигр мертвіший од мертвого» [7, с. 264].

Такі розповіді свідчать про внутрішній спротив персонажів щодо насильства над природою. Шлях до подолання людиною дикого звіра оповідач убачає в неймовірних витівках, які є добрими за своєю сутністю.

У творах циклу подекуди зустрічаються народні замовляння. Так в усмішці «Дикий кабан. Або вепр» письменник наводить зразок цього жанру, щоправда, називає його молитвою:

«Коли ви йдете болотом, де обов'язково є цілий табун диких свиней і де бродить величезний сікач, не менш як пудів на п'ятнадцять вагою, дуже корисно проказувати таку ніби молитву, що за сивої давнини дуже допомагала на охоті нашим предкам-мисливцям (між іншим, молитва ця корисна не тільки при полюванні кабанів, а корисна вона й при охоті на всякого звіра).

Така молитва:

Ви зорі-зірниці,

Ніч темна-темниця,

Замикаєш ти церкви і хати

Ще й царські палати.

Замкни звіру вуха й очі,

Щоб я підійшов і не промахнувся...

Коли ви таку молитву прочитаєте з вірою, то, безперечно, зможете підійти до кабана, незважаючи на те що він звір дуже обережний і слух у нього як у найталановитішого диригента симфонічного оркестру.

З вищенаведеною молитвою можна й треба полювати дикого кабана навіть самому, продираючись заплутаними стежками й перескакуючи з купини на купину в очеретяному болоті» [7, с. 277].

Замовляння у творі виконує свою давню функцію – захисту від ворожих сил. Проте, у творі про мисливців, які би мали не захищатися, а полювати на звіра, це виглядає досить комічно. Автор, наче вибачаючись, називає це «ніби молитвою», проте, читачеві зрозуміло, наскільки глибоко письменник обізнаний із народною традицією.

У творі «Дика гуска» автор із комічною метою використовує уривок із народної казки «Івасик-Телесик». Після розповіді про невдале полювання за дикою гускою (один із мисливців сидить у затопленій діжці, замаскувавшись очеретом, але діжка перекидається):

«Чого тебе, – питаю я в приятеля, – чорти перекинули?

– Ба-ба-ба-ла-лансу не вийшло!

– Ну, випий, то зігрієшся, в тебе ж там є? — кажу йому.

– Нема!

– Пірнула?

– Ні, до того, як перекинувся, пірнула!

– Ага! Розумію! – кажу.

А гуси летять, а гуси легять!

І все на те місце, де була бочка, сідають.

– Ну, що ж далі? – питає приятель.

– Кричи, – кажу:

Гуси, гуси, гусенята,

Візьміть мене на крилята

Та понесіть до матінки.

– До матінки, – каже він, – далеко! А от якби на піч!» [7, с. 329].

Отже, функції фольклорних жанрів у художньому просторі «Мисливських усмішок» – різноманітні. Автор уміло використовує зразки народних пісень, небилиць, замовлянь, казок для висвітлення ідейного змісту

творів. Остап Вишня постає як глибокий знавець народної творчості, свідомо і підсвідомо поєднаний із власним народом.

Висновки до третього розділу

Остап Вишня постає у збірці «Мисливські усмішки» як справжній «поет полювання» (вислів М. Рильського).

Цикл «Мисливські усмішки» презентує своєрідний, природнолюбний погляд на мисливство як спосіб гармонізації духовного світу людини, як певний оригінальний світогляд. Нерідко розповіді про полювання закінчуються оптимістичними картинами повернення мисливця додому без здобичі або із «альтернативним» її варіантом (придбаною в магазині). Головне в полюванні, за версією Остапа Вишні, – нікого не вбити; душевно поспілкуватися з друзями; розповісти небилиці, поспівати разом; згадати молодість.

Символічним гаслом мисливця із названого циклу письменника можуть стати слова, наведені в усмішці «Як варити і їсти суп із дикої качки: *«...читайте "Записки охотника" І. С. Тургенєва. Прекрасна книжка!»*

Жанрово усмішки близькі до народних анекдотів та небилиць і свідчать про глибоке розуміння письменником природи національного гумору. З усмішок письменника струменіє народне світовідчуття, іронічно-гумористичний погляд на життя, вміння українців, попри все, сміятися над життєвими негараздами.

Поряд із добрим гумором, у творах митця часто наявна тонка іронія. Заглибившись у підтекст усмішок, уважний читач знайде критичні спостереження автора, які стосуються багатьох питань тогочасної дійсності: тиску радянської цензури, відсутності свободи творчості; містять авторські оцінки ідеологічної ситуації.

Зв'язок із фольклорною стихією виявляється не лише у використанні народного стилю мовлення, засобів народного гумору, але й у залученні в текстову картину циклу окремих жанрів.

Автор уміло використовує зразки народних пісень, небилиць, замовлянь, казок для висвітлення ідейного змісту творів.

Звучання пісні у поєднанні з красою природи створюють гармонійну картину життя персонажів циклу. Особливо це важливо розуміти в руслі розмови про час написання «Мисливських усмішок»: правління Хрущова, яке після тимчасової «відлиги» засвідчило тяглість репресивної радянської системи тиску на особистість, національність, творчість. Виїзд на полювання – це свого роду втеча від необхідності «виживати» в несприятливих для творчої мислячої особистості умовах; мовчати, коли хочеться кричати; посміхатися, коли хочеться плакати.

Розуміючи і співчуваючи трагічній долі рідного народу, митець намагався підняти його настроєвий градус, розсмішити просту людину.

ВИСНОВКИ

Отже, літературний твір як естетичний феномен є відображенням ціннісних уподобань його автора. Поряд із прекрасним та огидним, високим та низьким, трагічним, драматичним, комічне в ньому відіграє важливу роль, демонструючи морально-етичні, естетичні ідеали письменника.

Сміх, комічне – важливі складові національної культури, показники ментальних моделей, відображення світогляду нації, ідеологічний чинник його формування.

Аналіз тексту з погляду вираження комічного в ньому, визначення його художніх функцій – логічний шлях до розуміння світогляду митця; його концепції людини та дійсності; оптимістичних чи песимістичних моделей життя автора та його персонажів.

На тлі численних історичних випробувань нашого народу, гумор був завжди способом збереження власної сутності, національної гідності, консолідації, оптимістичного світосприйняття.

У передмові до збірки «Українська душа» В Храмова вказує на ментальну закоріненість оптимістичного світосприйняття українців: «Нація, попри релігійну формацію душі, що йшла з Візантії, а також трагічний історичний досвід, демонструє величезну життєлюбність і життєздатність з орієнтацією на сьогодні, а не на трансцендентну далечінь» [30, с. 29].

На думку І. Кімакович, глибоке вивчення народної сміхової культури, аналіз її історичної динаміки «доконче необхідне для вияву істотних стереотипів народного світогляду, поза якими неможливе вивчення української ментальності» [17, с. 3].

Авторка звертається до вивчення традиційного народного анекдоту як форми реалізації народної сміхової культури, визначає його провідні риси: «узагальнення життєвого досвіду, фабульність, установка на достовірність, здатність до сюжетних трансформацій, спровокованих комунікативними

потребами, забезпечують анекдоту популярність у просторі та часі» [17, с. 171].

Для українського народу оптимізм завжди був способом життя та провідною ознакою свідомості. Це яскраво відображено в багатьох фольклорних жанрах: анекдоти, прислів'я та приказки, родинно-побутові та суспільно-побутові пісні, казки, народні оповідання, перекази, загадки, колядки.

Закорінений у народну стихію, глибинно пов'язаний із національною традицією, Остап Вишня став письменником, який приніс у літературу живе народне гумористичне слово. Мудрість і дотепність рідного народу стали для митця опорою в літературі, сприяли реалізації його письменницького таланту і стали гарантією його надзвичайної популярності.

Остап Вишня започаткував у літературі новий різновид гуморески – *усмішку*. Поряд із сатирами, фейлетонами, гуморесками письменника, усмішка постає досить новаторським і специфічним жанром

Усмішка – гумористичний художній твір (переважно невеликий за розміром). Від інших гумористичних жанрів він відрізняється тим, що поєднує у собі звичайні побутові замальовки з авторськими відступами, містить тонкий (добрий, лагідний) жарт і є відносно лаконічним.

У своїй творчості Остап Вишня розширив жанровий діапазон усмішки, увівши в гумористичну літературу *усмішку-реп'яшок*, *усмішку-нарис*, *усмішку-мініатюру*, *усмішку-народію*, *усмішку-жарт* та інші.

Літературна усмішка Остапа Вишні близька до народних гумористичних оповідок із елементами небилиці і базується на народному розумінні загалом «допустимих», відповідно до народної моралі, недоліків людської поведінки.

Дослідники творчості митця відзначають провідні риси цього жанру: комічні картинки, жартівливі “коментарі” до них, використання фольклорних варіантів сміхотворення, різкоконтрасних художніх деталей; протиставлення життєвим негараздам людини вічно прекрасної і неповторної природи.

«Мисливські усмішки» – особливий цикл у творчості Остапа Вишні, унікальне явище, своєрідний синтез народного анекдоту з пейзажною лірикою в прозі.

Зв'язок із фольклорною стихією виявляється не лише у використанні народного стилю мовлення, засобів народного гумору, але й у залученні в текстову картину циклу окремих жанрів.

Так, майже в усі усмішки автора включає уривки народних пісень, які логічно зумовлюють подальший сюжет і є певним підсилюючим фактором для висвітлення теми та ідеї твору. Це можуть бути окремі строфи з фольклорних пісенних творів чи алюзії на певні пісні.

Зрозуміло, що автор орієнтується на читача з народу, якому, як носієві і скарбникові національної культурної традиції, відомо, що мається на увазі.

В усмішці «Як варити і їсти суп із дикої качки» автор наводить початок пісні «Раннім ранком та ранесенько». Твір уяскравлює комічну ситуацію, коли мисливці знову проспали на полювання.

У гуморесці «Відкриття охоти» письменник наводить уривок з твору Т. Шевченка, який давно став народною піснею. Знавець рідної культури одразу згадає продовження твору і його ностальгічний настрій, що визначає романтичне спрямування усмішки.

Усмішка «Вальдшнеп» також містить уривки з народних пісень. Вони додають романтичної атмосфери розповіді товариша по полюванню, який згадує молоді літа.

У творі «Бенгальський тигр» автор пропонує співати родинно-побутову пісню для того, що привернути до себе увагу звіра, якого заплановано упіймати.

Автор, як і персонажі його творів абсолютно природно відчуває себе в фольклорній традиції. Досить часто співають самі мисливці, що свідчить про їх глибоку закоріненість у фольклорну стихію, розуміння народної творчості як гармонійної складової свого життя.

Пісні активно використовуються в усмішках «Ведмідь», «Дикий кабан. Або вепр», «Дрохва» та інших..

Іноді уривок із пісні використовується для створення комічного ефекту від опису ситуації. Так в усмішці «Дрохва» персонаж, описуючи своє перше невдале полювання на птаха, наводить уривок із пісні «Вилітали орли...»

Наведений уривок із народної ліричної пісні контрастує із невмілістю дядьків, які нездатні на вирішення житейських ситуацій. Тому й незрозумілим для малого хлопця є зміст пісні. При цьому автор наводить алюзію на твір, відомий у декількох варіантах.

Обидва варіанти для носія національної культури, знавця української історії є символічними. Тому, поряд із комічним ефектом (який на поверхні), твір виконує певні ідейно-філософські функції, акцентуючи на досить «серйозних» питаннях буття людини в історії.

Автор, ніби опосередковано, торкається теми української історії й у інших усмішках. Так, в усмішці «Щука», автор уплітає в мисливську оповідь епізод, пов'язаний із життям Івана Сірка. Так автор утверджує думку про невмирущість історичної слави українського народу. За легкою гумористичною розповіддю про далекі, начебто, від історії справи – впевненість у життєвій силі народу, яка переборє всі негаразди.

Для неймовірних фантастичних історій із життя мисливців автор часто обирає форму народної небилиці.

Небилиця (побрехенька, нісенітниця) – жанр, близький до народної чарівної казки. Її відмінність від казки полягає в тому, що в небилиці ідеться про неможливі, алогічні ситуації, які можна сприймати лише як вияв народної фантазії та спосіб розважитися. Небилиця завжди має комічний сюжет: смішним є і те, про що розповідається (бо воно є неприйнятним із погляду людської логіки), і те, як вона розповідається. Небилиця може бути складовою частиною казки, а може існувати як самостійний твір. Прикладом небилиці як композиційної частини казки є твір, наведений у казці «Про

трьох братів, і всіх Кіндратів». Тут небилиця використовується як зразок випробування, яке пропонує молодшому братові дід-чарівник, що володіє вогнем. Головне під час слухання небилиці – не сказати «брешеш!». У цьому, власне, і полягає випробування.

У циклі «Мисливські усмішки» чимало небилиць. Це і фантастичні розповіді про величезні розміри та силу тварин, кмітливість, витривалість та мужність мисливців («Сом», «Ведмідь»).

В усмішці «Ведмідь» із використанням стильових особливостей народної небилиці розповідається про спосіб, яким можна подолати звіра.

Прикладом літературної небилиці також є подібна порада щодо того, як можна вполювати тигра із усмішки «Бенгальський тигр».

Такі розповіді свідчать про внутрішній спротив персонажів щодо насильства над природою. Шлях до подолання людиною дикого звіра оповідач убачає в неймовірних витівках, які є добрими за своєю сутністю.

У творах циклу подекуди зустрічаються народні замовляння. Так в усмішці «Дикий кабан. Або вепр» письменник наводить зразок цього жанру, щоправда, називає його молитвою.

Замовляння у творі виконує свою давню функцію – захисту від ворожих сил. Проте, у творі про мисливців, які би мали не захищатися, а полювати на звіра, це виглядає досить комічно. Автор, наче вибачаючись, називає це «ніби молитвою», проте, читачеві зрозуміло, наскільки глибоко письменник обізнаний із народною традицією.

У творі «Дика гуска» автор із комічною метою використовує уривок із народної казки «Івасик-Телесик».

Отже, цикл «Мисливські усмішки» презентує своєрідний, природнолюбний погляд на мисливство як спосіб гармонізації духовного світу людини, як певний оригінальний світогляд. Нерідко розповіді про полювання закінчуються оптимістичними картинами повернення мисливця додому без здобичі або із «альтернативним» її варіантом (придбаною в магазині).

Головне в полюванні, за версією Остапа Вишні, – нікого не вбити; душевно поспілкуватися з друзями; розповісти небилиці, поспівати разом; згадати молодість.

Звучання пісні у поєднанні з красою природи створюють гармонійну картину життя персонажів циклу. Особливо це важливо розуміти в руслі розмови про час написання «Мисливських усмішок»: правління Хрущова, яке після тимчасової «відлиги» засвідчило тяглість репресивної радянської системи тиску на особистість, національність, творчість. Виїзд на полювання – це свого роду втеча від необхідності «виживати» в несприятливих для творчої мислячої особистості умовах; мовчати, коли хочеться кричати; посміхатися, коли хочеться плакати.

Остапові Вишні випало жити і творити в складний для українського народу час – у ХХ столітті, добу соціальних потрясінь, голодоморів, репресій, зламаних надій та масовому терору.

Любов Остапа Вишні до простих людей була надзвичайною і невичерпною. Саме це стало причиною оскільки, після всього пережитого, він знайшов сили у собі творити, нести народові радість і сміх.

Попри всі життєві негаразди, митець завжди намагався не втратити здатності оптимістично дивитися на світ, вірити у краще майбутнє (власне і своєї батьківщини), у красу людини, народу.

Отже, творчість Остапа Вишні загалом і, зокрема, цикл «Мисливські усмішки» є виявом спротиву письменника тоталітарному радянському режимові і свідчать про стійкість як митця, так і рідного народу в умовах ідеологічного, політичного, морального тиску на все українське, механізмом збереження оптимістичної природи українця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. Марії Зубрицької. 2-ге вид., доповнене. Львів : Літопис, 2001. 832 с.
2. Бахтин М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и ренессанса». Москва : Художественная литература, 1990. 545 с. URL : <https://imwerden.de/publ-3641.html>.
3. Бахтин М. Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. Марії Зубрицької. 2-ге вид., доповнене. Львів : Літопис, 2001. С. 416-425.
4. Білоус Д. «Добре нам працювалося». Про Остапа Вишню: Спогади / Упоряд. В. О. Губенко-Маслюченко, А. Ф. Журавський. Київ : Радянський письменник, 1989. С. 46-48.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
6. Вишня Остап (Губенко Павло Михайлович). Твори В 4 т. / Редкол: О. І. Дзеверін (голова) та ін. Київ : Дніпро, 1988. Т. 1 : Усмішки, фейлетони, гуморески, 1919-1925. 526 с.
7. Вишня Остап (Губенко Павло Михайлович). Твори В 4 т. / Редкол : О. І. Дзеверін (голова) та ін. Київ : Дніпро, 1989. Т. 3. Усмішки, фейлетони, гуморески, 1944-1950. 398 с.
8. Гаєвська Н. М. Фейлетон Остапа Вишні (до постановки проблеми). Київ, 2019. С. 26-33.
9. Гриценко О. А. Остап Вишня в українській пам'яті «Король тиражів», «Народний гуморист», «Суспільна інституція», зняття пропаганди, «Національний мученик». Київ, 2019. С. 136-163.
10. Гончар О. Штрихи до портрета. Про Остапа Вишню: Спогади / Упоряд. В. О. Губенко-Маслюченко, А. Ф. Журавський. Київ : Радянський письменник, 1989. С. 21-23.

11. Закувала зозуленька. Антологія української народної творчості : Пісні, прислів'я, загадки, скоромовки. / Упоряд., передм. та прим. Н. С. Шумади. Київ : Веселка, 1989. 606 с.
12. Збанацький Ю. Благословенні постріли. Про Остапа Вишню : Спогади / Упоряд. В. О. Губенко-Маслюченко, А. Ф. Журавський. Київ : Радянський письменник, 1989. С. 268-285.
13. Іваненко О. Як передати ті почуття... Про Остапа Вишню : Спогади / Упоряд. В. О. Губенко-Маслюченко, А. Ф. Журавський. Київ : Радянський письменник, 1989. С. 50-56.
14. Кароль, М. Християнська тематика в українських гумористично-сатиричних творах епохи Бароко і прояв у них бурлескного світобачення. *Часопис Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського*, 2016, 1 (30), С. 143–154.
15. Кириленко Н. Еволюційний характер народного гумору як національного коду українців. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (Літературознавство)*, 1 (17), С. 120–123.
16. Кімакович І. І. Традиційний анекдот в контексті сміхових явищ української культури: дис. ... канд. філол. наук : 10.01.07 Київ, 1996. 248 л.
17. Кімакович І. І. Сміховий дискурс фольклорної та наукової типів свідомості у культуральному ландшафті постмодерну. Збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції “Актуальні проблеми слов'янської філології” / Укладач І. М. Бакаленко. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. С. 38-45.
18. Кирчів Р. Етюди до студій над українським народним анекдотом. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2008. 268 с.
19. Ковалів Ю. І. Абетка дисертанта : Методологічні принципи написання дисертації: посібник. Київ : Твім інтер, 2009. 460 с.

20. Маківчук Ф. Великий гуморист моїми очима і моїм серцем. Про Остапа Вишню: Спогади / Упоряд. В. О. Губенко-Маслюченко, А. Ф. Журавський. Київ : Радянський письменник, 1989. С. 32-46.
21. Мельник Н. Г. Сучасний український анекдот про москалів : динаміка традиції. *Літератури світу : поетика, ментальність і духовність. Збірник наукових праць*. Кривий Ріг, 2017. Вип. 10. С. 153-164.
22. Новиченко Л. Гуморист? Лірик? Про Остапа Вишню: Спогади / Упоряд. В. О. Губенко-Маслюченко, А. Ф. Журавський. Київ : Радянський письменник, 1989. С. 17-21.
23. Піка А. В. Остап Вишня – гуморист «Розстріляного Відродження». Київ, 2011. С. 110-116.
24. Про Остапа Вишню: Спогади / Упоряд. В. О. Губенко-Маслюченко, А. Ф. Журавський. Київ : Радянський письменник, 1989. 334 с.
25. Рильський М. ...І ласкава усмішка. Про Остапа Вишню: Спогади / Упоряд. В. О. Губенко-Маслюченко, А. Ф. Журавський. Київ : Радянський письменник, 1989. С. 7-9.
26. Семенюк Г. Ф. Остап Вишня національний подвижник і митець. 2011. С. 6-9 .
27. Смолич Ю. Незрівнянний. Про Остапа Вишню: Спогади / Упоряд. В. О. Губенко-Маслюченко, А. Ф. Журавський. Київ : Радянський письменник, 1989. С. 150-171.
28. Тичина П. Як ми читали Остапа Вишню. Про Остапа Вишню : Спогади / Упоряд. В. О. Губенко-Маслюченко, А. Ф. Журавський. Київ : Радянський письменник, 1989. С. 10-17.
29. Цеков Ю. «Мою роботу рецензував народ!». Вишня Остап (Губенко Павло Михайлович). Твори В 4 т. / Редкол: О . І. Дзеверін (голова) та ін. Київ : Дніпро, 1988. Т. 1: Усмішки, фейлетони, гуморески, 1919-1925. С. 6-42.
30. Храмова В. М. До проблеми української ментальності: Замість передмови. Українська душа. Київ, 1992. С. 3-36.

31. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. 2 видання, перероблене і доповнене. Київ : Головна редакція УРЕ, 1986. 800 с.
32. <https://onlyart.org.ua/dictionary-literary-terms/komichne/>